

Roman Wysocki

(Maria Curie-Skłodowska University, Poland)

<https://orcid.org/0000-0002-5664-6041>

e-mail: roman.wysocki@mail.umcs.pl

Walka o uznanie. Kościół prawosławny w Polsce i jego starania o akceptację autokefalii przez Rosyjski Kościół Prawosławny w latach 1923–1928

The Struggle for Recognition. The Orthodox Church in Poland and Its Efforts to Recognize Its Autocephaly by the Russian Orthodox Church, 1923–1928

ABSTRACT

The *tomos* by the Patriarch of Constantinople that granted autocephaly to the Orthodox Church in Poland in 1924 did not end the efforts to independence that Church. The main question was the recognition of the act by all of the other Orthodox Churches. The greatest problems were encountered in contacts with the Russian Orthodox Church, which believed that only it had the right to issue an act allowing the Orthodox Church in Poland to become independent. There was an exchange of correspondence between

PUBLICATION INFO					
				e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060	
THE AUTHOR'S ADDRESS: Roman Wysocki, the Institute of History of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, 4A Maria Curie-Skłodowska Square, Lublin 20-031, Poland					
SOURCE OF FUNDING: Statutory research of the Institute of History of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin					
SUBMITTED: 2023.02.14	ACCEPTED: 2023.09.26	PUBLISHED ONLINE: 2023.12.21			
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh			EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl		
 DIRECTORY OF OPEN ACCESS JOURNALS			 EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES		

the heads of the both Churches (1923–1928), which did not lead to an agreement, but at the same time showed their stances.

Key words: Orthodoxy, Orthodox Church in Poland, Russian Orthodox Church, autocephaly

STRESZCZENIE

Podpisanie w 1924 r. przez patriarchę konstantynopolitańskiego *tomосу* nadającego autokefalię Kościołowi prawosławnemu w Polsce nie kończyło starań o pełne uznanie jego samodzielności. Kluczowym elementem było jeszcze uznanie tego aktu przez autokefaliczne Kościoły prawosławne. Największe problemy napotkano w kontaktach z Rosyjskim Kościołem Prawosławnym, który uważał, że tylko on miał prawo wydawać akt zezwalający na usamodzielnienie się Kościoła prawosławnego w Polsce. W latach 1923–1928 pomiędzy zwierzchnikami obu Kościołów trwała wymiana korespondencji, która choć nie doprowadziła do porozumienia, to jednocześnie pokazywała ich stanowiska.

Słowa kluczowe: prawosławie, Kościół prawosławny w Polsce, Rosyjski Kościół Prawosławny, autokefalia

Koniec I wojny światowej przyniósł rozpad wielkich imperiów i nowy układ na mapie politycznej. Wydarzenia te przyspieszyły zmianę struktury organizacyjnej Kościoła prawosławnego w Europie Wschodniej. Na jej przekształcenia wpłynęło nie tylko zwycięstwo bolszewizmu na większości terytorium byłego Imperium Romanowów, lecz również triumf idei państwa narodowego.

Jednym z głównych problemów, który wstrząsnął Kościołem prawosławnym po I wojnie światowej, był wzrost tendencji do usamodzielnienia się lokalnych wspólnot. Oznaczało to dążenie do autokefalii, która w tradycji prawosławnej wyznaczała posiadanie najwyższej formy organizacji Kościoła¹, a zarazem była jedyną formą ustrojową zapewniającą pełnię samodzielności i niezależności administracyjnej. Po I wojnie światowej aspiracje skierowane na jej uzyskanie po raz pierwszy pojawiły się niemal jednocześnie w obrębie kilku państw. W konsekwencji wśród wszystkich Kościołów prawosławnych wykształciły się dwie grupy. Do pierwszej należały te, które posiadały autokefalię i były powszechnie uznawane, do drugiej te, których autokefalia ciągle nie była zaakceptowana przez wszystkie samodzielne Kościoły prawosławne. Do grona ostatnich należały Kościoły w Albanii, Bułgarii, Gruzji oraz Polsce. Warto jednak pamiętać, że po I wojnie światowej kroki w kierunku uzyskania autokefalii

¹ M. Papierzyńska-Turek, *Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia 1918–1939*, Warszawa 1989, s. 15.

podejmowane były w tym okresie też w innych krajach (np. w Czechosłowacji, Estonii, Finlandii, Litwie, Łotwie i Ukrainie)².

W okresie międzywojennym na wschodnich obszarach państwa polskiego zamieszkiwało kilka milionów prawosławnych, głównie Ukraińców i Białorusinów. Rząd dostrzegając specyfikę Kościoła prawosławnego, opowiedział się za jego prędkim uniezależnieniem i rozpoczęciem zabiegów o autokefalię. Stanowisko takie Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zajęło już 12 listopada 1919 r. w piśmie skierowanym do Ministerstwa Spraw Zagranicznych³. Nieco wcześniej z postulatem autokefalii wystąpiła grupa duchownych prawosławnych⁴.

Autokefalia Kościoła prawosławnego w Polsce nie była celem łatwym do realizacji. Struktury jego nadal podlegały zwierzchnictwu patriarchy moskiewskiego Tichona⁵, a wśród hierarchii dominowali Rosjanie, którzy nie byli skorzy do zmiany tego stanu. Komplikacje rodziła również procedura uzyskiwania autokefalii i praktyka jej nadawania. Nie były one ani sformułowane w sposób ostateczny (pomimo zapisów wynikających z postanowień pierwszych soborów powszechnych), ani powszechnie akceptowane. W kręgach rządowych uważano jednak, że „Cerkiew prawosławna w Polsce winna uzyskać kanoniczny swój ustrój przez otrzymanie prawnego zwierzchnictwa”⁶. Uniezależnienie się od ośrodków zagranicznych było elementem w pełni wpisującym się w obszar polityki zagranicznej państwa, a zarazem obligującym do zaangażowania polskiej dyplomacji w rozmowy mające doprowadzić do otrzymania autokefalii. Starania te rozciągały się w czasie i wymagały wielu zabiegów. Literatura opisująca te wydarzenia jest obszerna, aczkolwiek ciągle daleka od wyczerpania zagadnienia⁷.

² С. Троицький, *Размежевание или раскол*, Paris 1932, s. 11; О. Лотоцький, *Автокефалія*, t. 2, Київ 1999, s. 502–517.

³ Archiwum Akt Nowych [dalej: AAN], Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego [dalej: MWRiOP], sygn. 1002, s. 1; sygn. 960, s. 5.

⁴ AAN, MWRiOP, sygn. 960, s. 19.

⁵ Tichon (imię świeckie Wasilij Bieławin) 1865–1925 – rosyjski hierarcha, jedenasty patriarcha moskiewski i całej Rusi (1917–1925). Przed I wojną światową był biskupem lubelskim (1897–1889), w trakcie wojny biskupem wileńskim i litewskim (1913–1917), w latach 20. XX w. okresowo więziony przez władze sowieckie.

⁶ AAN, MWRiOP, sygn. 1002, s. 6.

⁷ Cf. M. Papierzyńska-Turek, *op. cit.*, s. 15–131; M. Bendza, *Droga Kościoła prawosławnego w Polsce do autokefalii*, Białystok 2006; *Autokefalie Kościoła prawosławnego w Polsce*, red. A. Mironowicz, U. Pawluczuk, P. Chomik, Białystok 2006; A. Borkowski, *Między Konstantynopolem a Moskwą. Źródła greckie do autokefalii Kościoła prawosławnego w Rzeczypospolitej*, Białystok 2015; S. Dudra, *Autokefalie Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w polityce władz polskich i Patriarchatu Moskiewskiego*, w: *Religijne determinanty polityki*, red.

Przyspieszenie prac nad usamodzielnieniem struktur kościelnych nastąpiło wraz z przyjazdem do Polski, za zgodą rządu, arcybiskupa Jerzego (Jaroszewski)⁸. We wrześniu 1921 r. wybrano go na głowę Kościoła prawosławnego w Polsce. Decyzję tę zaakceptował patriarcha Tichon, który podniósł go do rangi egzarchy Kościoła prawosławnego w Polsce, a w styczniu 1922 r. nadał tytuł metropolity warszawskiego⁹. Podczas rozmów prowadzonych przez metropolitę Jerzego oraz dyplomatów polskich z patriarchą Tichonem hierarcha rosyjski miał oświadczyć, „że osobiście nic nie ma przeciwko autokefalii”¹⁰. Prędko okazało się, że była to jedynie deklaracja, a faktycznie zajmował inne stanowisko i przystał wyłącznie na autonomię w ramach Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego¹¹. Poza tym kolejne posunięcia patriarchy zmierzały do przywrócenia zwierzchności nad strukturami kościelnymi w granicach Polski. Z czasem w podejmowanych przez niego decyzjach dostrzegalne stawały się też wpływy władz sowieckich. W międzyczasie, gdy patriarcha przebywał w uwięzieniu, Sobór Biskupów w Polsce oświadczył, że „wobec anarchii i rozruchów w Rosji

R. Michalak, Zielona Góra 2014, s. 59–70; А. Губар. *Патріарший і Синодально-Канонічний Томос Вселенської Константинопольської Патріархії від 13 листопада 1924 року та його значення в історії Української Церкви*, „Православний вісник” 1998, 5–6, s. 53–56; А. Стародуб, *Переговори між польським дипломатичним представництвом у Москві та патріархом Тихоном (Беллавіним) у справі статусу та юрисдикції Православної Церкви в Польщі (1921–1922 роки)*, „Український археографічний щорічник” 2013, 1, s. 514–546; А.А. Чибисова, *Сколько стоил визит делегации Константинопольского Патриархата в Варшаву в 1925 году?*, w: *Церковь. Богословие. История. Материалы VI Всероссийской научно-богословской конференции*, Екатеринбург 2018, s. 177–182.

⁸ Jerzy (imię świeckie Hryhorij Jaroszewski), 1872–1923 – hierarcha rosyjskiego, a następnie polskiego Kościoła prawosławnego. W 1906 r. otrzymał święcenia biskupie, a w 1910 r. został wybrany rektorem Petersburskiej Akademii Duchownej (1910–1913). Od 1916 r. biskup miński i turowski, uczestnik Soboru Lokalnego Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego w Moskwie (1917–1918). W październiku 1918 r. wyjechał do Pińska, następnie udał się do Kijowa, gdzie uczestniczył we Wszechukraińskim Soborze Cerkiewnym. Na początku 1919 r. władze Ukraińskiej Republiki Ludowej zabiegały o jego poparcie dla Ukraińskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. W 1919 r. chroniąc się przed bolszewikami, wyjechał do Odessy, a potem do Grecji. Po powrocie na Ukrainę mianowany przez zarząd cerkiewny, działający przy Armii Ochotniczej gen. Antona Denikina, administratorem diecezji charkowskiej. W styczniu 1920 r. ewakuowany do Konstantynopola, skąd przedostał się do Salonik, a potem Belgradu, a w lutym 1921 r. do Bari w Włoszech. W sierpniu 1921 r. na zaproszenie władz polskich przybył do Warszawy.

⁹ AAN, MWRiOP, sygn. 1002, s. 53, *Memorandum o stanie Cerkwi Prawosławnej w Polsce*.

¹⁰ AAN, MWRiOP, sygn. 1003, s. 54, *Одпис пisma Poselstwa Polskiego w Moskwie do Wydziału Wschodniego MSZ w Warszawie z 29.11.1921 r.*

¹¹ AAN, MWRiOP, sygn. 1002, s. 8, *Положение обь управленій Православною Церквію въ Польском Государствѣ*.

nic nie ma przeciwko autokefalii”¹². Idea ta miała zarówno swych zwolenników, jak też przeciwników w szeregach duchowieństwa i wiernych¹³.

Promujący starania o nadanie autokefalii Kościołowi prawosławnemu w II Rzeczypospolitej metropolita Jerzy nie zdołał ukończyć zainicjowanego procesu. 8 lutego 1923 r. zginął z rąk zamachowcy¹⁴, archimandryty Smaragda (Łatyszenkow)¹⁵. Niemal trzy tygodnie później, 27 lutego 1923 r., Sobór Biskupów w Polsce wskazał jego następcę¹⁶, powołując na tę katedrę metropolitarną arcybiskupa Dionizego (Waledyński)¹⁷.

Ponieważ patriarcha Tichon przebywał w więzieniu, wybór arcybiskupa Dionizego na metropolitę warszawskiego zatwierdził patriarcha konstantynopolitański¹⁸. Na barki nowego zwierzchnika Kościoła prawosławnego w Polsce spadło dokończenie starań o autokefalię. Uzyskanie jej stawało się zadaniem coraz bardziej nagłym z powodu dokonanej przez bolszewików głębokiej dezorganizacji życia religijnego w Rosji i faktycznego uniemożliwienia swobodnego zarządzania tamtejszymi strukturami kościelnymi.

¹² AAN, MWRiOP, sygn. 960, s. 136, *Odpis uchwały Soboru Biskupów prawosławnych w Polsce z dnia 14 czerwca 1922 r.*

¹³ *Prowokacja Tichona*, „Dziennik Poznański” 6 V 1924, nr 105, s. 1.

¹⁴ *Убийство Высокопреосвященного Митрополита Георгія*, „Вѣстникъ Православной Митрополіи въ Польшѣ” 1923, nr 3–4, s. 13.

¹⁵ Smaragd (imię świeckie Paweł Łatyszenkow) 1885–1935 – rosyjski duchowny prawosławny, archimandryta. Od 1911 r. przebywał w Chełmie, gdzie był wykładowcą tamtejszego seminarium duchownego, a następnie przy poparciu biskupa Eulogiusza pełnił w nim funkcję inspektora. W czasie I wojny światowej, gdy seminarium ewakuowano do Moskwy, mianowany jego rektorem (1916). Do Polski powrócił w 1920 r., związał się z rosyjskimi kręgami nacjonalistyczno-monarchicznymi, zasłynął też jako przeciwnik autokefalii, suspendowany przez metropolitę Jerzego (Jaroszewskiego). Po zabójstwie metropolity Jerzego (8 II 1923), skazany na 12 lat więzienia.

¹⁶ S. Dudra, *Metropolita Dionizy (Waledyński) 1876–1960*, Warszawa 2010, s. 35.

¹⁷ Dionizy (imię świeckie Konstanty Waledyński), 1876–1960 – hierarcha rosyjskiego, a następnie polskiego Kościoła prawosławnego. W 1901 r. skierowany jako inspektor do Chełmskiego Seminarium Duchownego, a od 1902 r. rektor tego seminarium. W 1911 r. był proboszczem parafii rosyjskiej w Rzymie. W 1913 r. wyświęcony na biskupa krzemienieckiego, w czasie I wojny światowej nie opuścił swojej katedry, zarządzając faktycznie całą diecezją wołyńską. W 1918 r. brał udział we Wszechukraińskim Soborze Cerkiewnym. Od 1923 r. zwierzchnik Kościoła prawosławnego w Polsce. Dążył do uzyskania przez niego, a następnie uznania autokefalii oraz uregulowania stosunku państwa do Kościoła prawosławnego. Podczas okupacji niemieckiej organizował życie religijne w Generalnym Gubernatorstwie. Pozbawiony urzędu w 1948 r. przez władze stalinowskie i osadzony w areszcie domowym.

¹⁸ AAN, MWRiOP, sygn. 1002, s. 54, *Memorandum o stanie Cerkwi Prawosławnej w Polsce*.

Wobec braku możliwości nawiązania z patriarchą moskiewskim równorzędnej dyskusji rząd polski zdecydował się wesprzeć działania zmierzające do otrzymania autokefalii z rąk patriarchy ekumenicznego Konstantynopola. Zainicjowano je na początku lat dwudziestych XX w., szczególnie intensywne rozmowy prowadzono z patriarchą Melecjuszem IV¹⁹, a potem z jego następcą Grzegorzem VII²⁰. Zakończyły się one sukcesem i 13 listopada 1924 r. podpisany został *tomos* przyznający autokefalię Kościołowi prawosławnemu w Polsce. Uroczyste ogłoszenie aktu nastąpiło 17 września 1925 r. w Warszawie w prawosławnej metropolitarnej katedrze pw. św. Marii Magdaleny, przy udziale hierarchów reprezentujących patriarchaty konstantynopolitański i rumuński.

Patriarcha Konstantynopola był też tym, do którego należało poinformowanie wszystkich zwierzchników autokefalicznych Kościołów prawosławnych o nadaniu autokefalii Kościołowi prawosławnemu w Polsce²¹. Dopelnieniem tego ruchu miało być wysłanie podobnego zawiadomienia przez zwierzchnika Kościoła prawosławnego w Polsce. Czynności te miały wagę nie tyle informacyjną, co prawną. Akceptacja treści *tomosu* przez poszczególne Kościoły prawosławne oznaczała wprowadzenie imienia metropolity warszawskiego do tzw. dyptychu, tj. spisu imion głów lokalnych Kościołów autokefalicznych, a tym samym ukończenia całej procedury. Czynności w tym zakresie w pierwszej kolejności podejmował metropolita Dionizy, z pomocą przychodziła mu również polska dyplomacja²². Od samego początku wiedziano, że największym wyzwaniem w tym względzie było stanowisko Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, który pod żadnym względem nie chciał zaakceptować zaistniałych zmian. Właśnie tej kwestii poświęcone są prezentowane poniżej dokumenty.

Wybrany zbiór obejmuje korespondencję z lat 1923–1928, przechowywaną głównie w zasobach Archiwum Akt Nowych w zespole Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W wymienionym okresie wydawało się, że ciągle istniały szanse na rozstrzygnięcie sporu i uzyskanie akceptacji ze strony patriarchy moskiewskiego Tichona dla

¹⁹ Melecjusz (imię świeckie Emmanuel Metaksakis), 1871–1935 – grecki hierarcha prawosławny, uczestnik i inicjator dialogu ekumenicznego, zwierzchnik Greckiego Kościoła Prawosławnego jako arcybiskup Aten Melecjusz III (1918–1920), potem jako Melecjusz IV patriarcha konstantynopolitański (1921–1923), a następnie jako Melecjusz II patriarcha aleksandryjski (1926–1935).

²⁰ Grzegorz VII (1850–1924) – hierarcha prawosławny, patriarcha konstantynopolitański (1923–1924), zasłynął jako reformator i kontynuator inicjatyw swego poprzednika.

²¹ AAN, MWRiOP, sygn. 959, s. 32, *Pismo metropolity Dionizego do MWRiOP z 22 kwietnia 1925 r.*

²² Szerzej cf. np.: Алексей (Громадский), *Посещение митрополитом Дионисием святых православных автокефальных восточных церквей*, Варшава 1928.

autokefalii Kościoła prawosławnego w Polsce. Jego śmierć w 1925 r. początkowo nie zapowiadała długoletniej przerwy w wyborze następcy. Rzeczywistość okazała się odmienna. W konsekwencji Rosyjski Kościół Prawosławny od strony formalno-prawnej przez długi okres pozostawał niezdolny do kluczowych decyzji.

Przy publikacji dokumentów, których bezpośrednimi odbiorcami mieli być zwierzchnicy Kościoła prawosławnego w Polsce i Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, zdecydowano się na ujednoczenie pisowni części tekstów. Dotyczy to w pierwszej kolejności dokumentów w języku polskim. Reguły tej nie zastosowano do własnoręcznych podpisów, dlatego znajdziemy równoległe występujące warianty (np.: *Dionizy, Dyonizy, Djonizy*). W publikowanych dokumentach, ze względu na konsekwencję jej stosowania, zachowano też formę tłumaczenia tytułu metropolity Sergiusza – *niżegorodzki* – mimo iż była kalką z języka rosyjskiego. W dokumentach sporządzanych w języku rosyjskim uwspółcześnienie zapisu zastosowano na ogół w tych z nich, które powstały z zastosowaniem zreformowanego alfabetu. Forma pisowni dokumentów rosyjskojęzycznych nie była kwestią drugorzędną, lecz odzwierciedlała zajmowaną pozycję polityczną i ideologiczną. Dokumenty, które wychodziły z kancelarii patriarchy Tichona, były pisane zgodnie z nową pisownią rosyjską, wprowadzoną przez władze sowieckie. Dokumenty wystawiane przez kancelarię metropolitarą w Warszawie i powstające w kancelariach biskupich Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego za Granicą (tj. poza granicami państwa radzieckiego) oraz ich wydawnictwach pisano zawsze z zachowaniem starej, przedrewolucyjnej pisowni. Część dokumentów opublikowano w dwóch wersjach językowych (polskiej i rosyjskiej). Korespondencja pomiędzy hierarchami odbywała się w języku rosyjskim, w takim też języku dokumenty publikowano w oficjalnych organach prasowych obu Kościołów. Część dokumentów, która wyszła z warszawskiej kancelarii metropolitarnej, posiadała polskie tłumaczenie. Powstawały one na ogół w kancelarii metropolitarnej lub Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Na tych wariantach pism pracowali urzędnicy poszczególnych ministerstw, wprowadzali uwagi i poprawki. Dopiero po ustaleniu wariantu polskiego wprowadzano korektę do ostatecznej wersji dokumentów sporządzanych w języku rosyjskim.

Zestaw publikowanych dokumentów, a zarazem rzeczywistej korespondencji pomiędzy hierarchami, otwiera pismo metropolity Dionizego do patriarchy Tichona z 18 listopada 1923 r. (*Dokument 1*), informujące o wyborze hierarchy na godność „Metropolity Warszawskiego i Wołyńskiego i całej Polski”. Kolejnym dokumentem (*Dokument 2*) jest list patriarchy Tichona do zwierzchnika Kościoła prawosławnego w Polsce z 5 czerwca 1924 r. Tuż po wysłaniu opublikowano go „Cerkownych

wiedomościach”, wydawanym w Belgradzie organie prasowym Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej za Granicą²³. Ponieważ zmieniono w nim alfabet, zdecydowano się na przedruk tekstu ze zbioru dokumentów opublikowanych w 1994 r., w którym zamieszczono go z zachowaniem oryginalnej pisowni. W jego treści odnajdujemy powtórzoną treść listu metropolity Dionizego (patrz *Dokument 1*) w rosyjskiej wersji językowej, dlatego możemy poznać wariant (z zastosowaniem innej pisowni), w jakim został przesłany do adresata.

Po otrzymaniu listu patriarchy Tichona kancelaria metropolity warszawskiego skontaktowała się z MWRiOP w sprawie dalszego postępowania. Kwestię tę poruszano w dyskusji prowadzonej na najwyższym szczeblu władz państwowych. W korespondencji wysłanej z MWRiOP, po otrzymaniu zapytania Prezydium Rady Ministrów, pisano:

Odpowiadając na pismo z dnia 1.VIII.1924 L.311/T proponuję załatwić sprawę listu Patriarchy Moskiewskiego Tichona z 23.V[5. VI].1924 [r.] L.244 w sposób następujący: Sobór Biskupów prawosławnych w Ławrze Poczajowskiej uchwalił [deklarację] z [dnia] 16 sierpnia br., [którą należy] wysłać do Patriarchy Tichona [jako] obszerną (20 słów maszynowego pisma i kilkadziesiąt słów załączników) odpowiedź w formie oświadczenia, podpisanego przez wszystkich urzędujących biskupów prawosławnych w Polsce.

Doręczenie tej odpowiedzi adresatowi mogłoby się odbyć dla pewności przy nieoficjalnej pomocy Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

[...] Tekst tego oświadczenia zamierza Metropolita osobiście wręczyć Panu Prezesowi [Rady Ministrów]. Nie przywiązując wszakże do tekstu tego wagi z punktu widzenia Państwa, proponuję całą sprawę wymiany korespondencji między patriarchą Tichonem a tutejszym Episkopatem prawosławnym traktować jako sprawę wewnętrzną Zarządu Duchownego. Rząd bowiem musi stać bezwzględnie na stanowisku zupełnej administracyjnej niezależności Cerkwi w Polsce od zagranicznych władz duchownych i konsekwentnie ignorować próby Tichonowskiego mieszania się do zarządu Kościoła prawosławnego w Polsce²⁴.

Rezultatem powyższej dyskusji był *Dokument 3a* (wersja rosyjska) i *3b* (tłumaczenie na język polski), tj. pismo metropolity Dionizego

²³ Грамота Святѣйшаго Тихона, Патриарха Московскаго и всея Россіи, Его Высокопреосвященству Высокопреосвященнѣйшему Діонисію, Митрополиту Варшавскому, „Церковные ведомости” 1924, nr 15/16, s. 1–2.

²⁴ AAN, MWRiOP, sygn. 1002, s. 50–51. *Pismo MWRiOP do PRM z 15 września 1924 r.*

z 25 grudnia 1925 r. skierowane na ręce metropolity krutickiego Piotra (Polański)²⁵ informujące o otrzymaniu autokefalii przez Kościół prawosławny w Polsce. Wobec śmierci patriarchy Tichona to metropolie Piotrowi przypadła funkcja Strażnika Tronu Patriarchy Moskiewskiego (*locum tenens*), a tym samym zarządcy Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego do czasu zwołaniu soboru i wybrania nowego patriarchy. Pismo to próbowano dostarczyć bezpośrednio do adresata, korzystając przy tym z pomocy polskich dyplomatów w Moskwie. Wobec niemożności jego przekazania wysłano je do Sremskich Karłowic w Królestwie SHS (Jugosławii) na ręce metropolity Antoniego, przedstawiciela Soboru Rosyjskich Biskupów Prawosławnych za Granicą²⁶ z prośbą o dostarczenie go pod wskazany adres w Moskwie. Zdecydowano się na takie posunięcie, gdyż hierarchowie wspomnianej struktury uznawali zwierzchnictwo patriarchy moskiewskiego. Równoległe tekst pisma opublikowano w oficjalnym organie prasowym Kościoła prawosławnego w Polsce.

Dokument 4 to kurtuazyjny list metropolity Dionizego z życzeniami z okazji Świąt Wielkanocnych skierowanymi na ręce metropolity niżniegrodzkiego Sergiusza (Stargorodski)²⁷. Hierarcha ten po aresztowaniu metropolity Piotra stanął na czele Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego jako zastępca *locum tenens* (Strażnika Tronu Patriarchy Moskiewskiego). Waga pisma polega na udokumentowaniu próby utrzymania dalszych kontaktów z hierarchią rosyjską.

Dokument 5a i 5b to list metropolity niżniegrodzkiego Sergiusza do metropolity Dionizego (dok. 5a i 5b) z 24 września 1927 r. Tekst opublikowała

²⁵ Piotr (imię świeckie Piotr Polański), 1862–1937 – rosyjski hierarcha, jako *locum tenens* zwierzchnik Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego od 12 IV do 9 XII 1925 r., tj. do momentu aresztowania. Formalnie status ten zachowywał do 27 XII 1936 r., tj. do momentu przekazania fałszywej informacji o jego śmierci. W 1997 r. kanonizowany przez Rosyjski Kościół Prawosławny.

²⁶ Antoni (imię świeckie Aleksiej Chrapowicki), 1863–1936 – rosyjski biskup prawosławny, w 1897 r. otrzymał święcenie biskupie, po przeniesieniu na Ukrainę podniesiony do stanu arcybiskupa wołyńskiego i zytomierskiego (1902–1914), następnie metropolita charkowski i achtyrski (1914–1918), a potem metropolita kijowski i halicki (1918–1927). Od 1920 r. na emigracji, współtwórca i pierwszy zwierzchnik Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego za Granicą.

²⁷ Sergiusz (imię świeckie Iwan Stragorodski), 1866–1944 – hierarcha Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, wyświęcony na biskupa w 1901 r. Po rewolucji bolszewickiej dołączył do tzw. Żywej Cerkwi i zasiadał w jej Wyższym Zarządzie Cerkiewnym. Po zerwaniu z nią zbliżył się do patriarchy moskiewskiego Tichona, który powierzył mu godność metropolity niżniegrodzkiego (1924–1934). Po śmierci patriarchy Tichona i aresztowaniu metropolity krutickiego Piotra występował jako zastępca *locum tenens* patriarchy moskiewskiego (1925–1936), a następnie patriarcha moskiewski i całej Rusi (1943–1944).

ówczesna polska prasa, nieznacznie go redagując. Komentując go, „Kurier Warszawski” zwracał uwagę, że metropolita Sergiusz prosił jakoby o wyjaśnienie stanowiska zajmowanego przez Kościół prawosławny w Polsce wobec proklamacji autokefalii, ale w istocie potwierdzał „współpracę władzy cerkiewnej z państwową władzą sowiecką”. W liście tym widziano próbę przywrócenia kontroli i wywarcia presji na hierarchów polskich²⁸. W podobny sposób komentowała publikowany list prawicowa „Warszawianka”, podkreślając:

Cel listu Sergiusza jest wyraźny. Moskwa chce rozciągnąć władzę swą na prawosławnych w Polsce. Jeżeli zważymy, że Sergiusz od wiernych podlegających jego władzy wymaga lojalnego stosunku do Sowietów, mamy do czynienia z próbą politycznego wtrącania się do spraw wewnętrznych Polski ze strony Moskwy, co winno być z całą stanowczością odparte²⁹.

Zamieszczony poniżej *Dokument 6* to wyciąg z protokołu Synodu Polskiej Autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej z dnia 31 października 1927 r., w którym odnajdujemy informacje o stanowisku polskich hierarchów na pismo metropolity Sergiusza z 24 września (*Dokument 5a i 5b*). Poprzedzający go list przewodni pierwotnie posiadał dwa załączniki. Ze względu na zachowany w materiałach archiwalnych wariant już skorygowanej odpowiedzi, mającej być załącznikiem nr 2, zdecydowano się na opublikowanie go w wersji ostatecznej (*Dokument nr 7*), a nie wyłącznie jego projektu. Komentując pismo metropolity Sergiusza, w kontekście odpowiedzi na nie, minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego Gustaw Dobrucki³⁰, w piśmie z 3 kwietnia 1928 r. skierowanym do metropolity Dionizego, pisał:

[...] pragnę zaznaczyć, że podniesione przez metropolitę Sergiusza w jego piśmie do Waszej Ekscelencji z dnia 24.IX.1927 [r.] wątpliwości, co do zgodnego z prawem i zwyczajami przeprowadzenia autokefaliczoności Kościoła prawosławnego w Polsce, spotkały się z należytą i wyczerpującą odpowiedzią. Odparte tak skutecznie żądania metropolity Sergiusza nie mogą mieć żadnego wpływu na położenie Kościoła

²⁸ O niezawisłości prawosławia w Polsce, „Kurier Warszawski” 30 X 1927, nr 298, s. 5–6.

²⁹ Uroszczenia moskiewskie, „Warszawianka” 25 X 1927, nr 293, s. 3.

³⁰ Gustaw Dobrucki (1873–1943) – polski chirurg i ginekolog, wybrany do Senatu RP pierwszej kadencji (1922–1927), minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego (1927–1928).

prawosławnego w Polsce ani też na sprawę ustalenia stosunku pomiędzy Nim a Państwem³¹.

Pismo polskiego hierarchy doczekało się reakcji ze strony metropolity Sergiusza. Opatrzono ją datą 4 stycznia 1928 r. i w tłumaczeniu na język polski zachowała się w materiałach archiwalnych (*Dokument nr 8*). Zgodnie z adnotacjami zamieszczanymi na różnych jego odpisach dowiadujemy się, że treść odpowiedzi na nie była uzgadniana z MWRiOP. Urzędnicy ministerstwa informowali się nawzajem o tym, iż „na list ten Metropolita odpowiedział prywatnie w tonie stanowczym i dość ostrym”³². Wspomniana odpowiedź to pismo metropolity Dionizego z 26 marca 1928 r. (*Dokument nr 9a i 9b*). Zakończeniem wymiany korespondencji między hierarchami był publikowany jako ostatni list metropolity Sergiusza z 19 listopada 1928 r. (*Dokument 10*). Po jego otrzymaniu uznano, że dalsza wymiana korespondencji stała się bezcelowa.

Wykaz skrótów zastosowanych przy edycji dokumentów:

a- -a – tekst odręczny

b- -b – druk

c- -c – odcisk pieczęci

d- -d – wykreślono

e- -e – podkreślenie

DOKUMENT 1

1923, 18 listopada. Tłumaczenie listu metropolity warszawskiego Dionizego do patriarchy moskiewskiego Tichona, informującego o wyborze na głowę Kościoła prawosławnego w Polsce

Wasza Świętobliwości, Święty Władcyko nasz i Ojcze!

„Z uczuciem największej radości dowiedzieliśmy się o cudownym wybawieniu Waszej Świętobliwości z więzienia i niewoli, z pomocą Bożą i staraniami angielskich naszych braci. Zawiadamiamy, że po męczeńskiej śmierci śp. Metropolity Jerzego, przyjęliśmy godność Metropolity Warszawskiego i Wołyńskiego i całej Polski z wyborów soboru biskupów Metropolii Prawosławnej w Polsce, za zgodą Rządu Rzeczypospolitej Polski i po zatwierdzeniu i otrzymaniu błogosławieństwa od Jego Świętobliwości, Melecjusza IV, Patriarchy Konstantynopola i Ekumenicznego.

³¹ *Правое положение Святой Автокефальной Православной Церкви в Польше. Докладъ І-му Помѣстному Собору Православной Церкви въ Польше*, Warszawa 1931, s. 44.

³² AAN, MWRiOP, sygn. 1000, s. 132.

Mamy nadzieję, że Wasza Świątobliwość zawsze modlił się i będzie zanosił modły za nas niegodnych i za pobożne owczarnię naszą i błogosławi samodzielną egzystencję Cerkwi Prawosławnej w Państwie Polskim, otaczającą nas opieką i ochraniającą prawa wolnego rozwoju naszej Cerkwi Prawosławnej.

Nasza zaś miłość synowska i wierność Waszej Świątobliwości pozostają trwałe i niezachwiane i niczym niezaćmione³³ i nadal, dokąd Bóg nie powoła nas przed Swe oblicze.”

Waszej Świątobliwości kochający i oddany syn Metropolita

(-) Dyonizy

^aWarszawa.

18.XI.1923^a

Źródło: AAN, MWRiOP, sygn. 1002, s. 29. Maszynopis. Kopia.

DOKUMENT 2

1924, 5 czerwca. List patriarchy moskiewskiego Tichona do metropolity warszawskiego Dionizego w sprawie autokefalii Kościoła prawosławnego w Polsce

Его Высокопреосвященству Высокопреосвященнейшему Дионисию,
митрополиту Варшавскому.

Ваше Высокопреосвященство, Высокопреосвященнейший Владыко!

Нами только на днях получено письмо Вашего Высокопреосвященства от 5(18) ноября 1923 г., в котором Вы уведомляете Нас, что после кончины митрополита Георгия „восприяли достоинство митрополита Варшавского и Волынского и всея Польши избранием Собора боголюбезных епископов православной митрополии в Польше, с согласия правительства Республики Польской и по утверждению и благословении Святейшего Мелетия IV, Патриарха Константинопольского и Вселенского” и просите Нас „благословить самостоятельное существование Православной Церкви в Польском государстве, покровительствующем Вашему Высокопреосвященству и оберегающем права свободного проявления и развития Нашей Православной Церкви”.

Это краткое обращение к Нам Вашего Высокопреосвященства возбуждает в Нас некоторое недоумение.

В 1922 году, незадолго до Нашего временного устранения от власти, Нами велись переговоры с представителями польского

³³ W oryginale: „pozostaje trwała i niezachwiana i niczym niezaćmiona”.

правительства об устройении Православной Церкви в Польше и об Ее отношении к Патриарху Всероссийскому, в результате которых Нами в согласии с состоявшим при Нас Священным Синодом был выработан „Проект Положения об управлении Православной Церковью в Польском государстве”, посланный митрополиту Варшавскому для получения согласия польского правительства. Дальнейшие переговоры были прерваны вследствие Нашего ареста, и судьба выработанного Нами Проекта для нас остается неизвестной.

Письмо Вашего Высокопреосвященства не проливает света на этот предмет. Без изложения обстоятельств дела оно ставит Нас пред фактом полной независимости Православной Церкви в Польше от Патриарха Всероссийского и перехода Ее под юрисдикцию Патриарха Константинопольского, утверждающего, как видно из письма Вашего Высокопреосвященства, акт избрания митрополита Варшавского и вся Польши. Для Нас остается неясным, на основании каких канонических правил часть Все российской Православной Церкви без согласия Поместного Собора и благословения Ее Предстоятеля могла стать независимой и какими каноническими правилами руководясь Святейший Мелетий IV, бывший Патриарх Константинопольский, счел себя вправе простирать свою власть на часть Патриархата Всероссийского.

Не имея об этом официального доклада от Вашего Высокопреосвященства, Мы получаем много частных сообщений, которые рисуют в очень неблагоприятном свете историю перехода православной Церкви в Польше к независимости и Ее положение в Польском государстве. Нам сообщают о горячих протестах, которыми было встречено объявление независимости Православной Церкви в Польше со стороны православных епископов и верующих, о насилиях, которым подверглись возражавшие, и о незаконном лишении кафедр четырех епископов, Преосвященных: Пантелеймона³⁴,

³⁴ Пантелејмон, імię świeckie Paweł Rożnowski (1867–1950) – rosyjski biskup prawosławny, w 1918 r. przeniesiony przez patriarchę Tichona na katedrę biskupa pińskiego i nowogródzkiego. Po zakończeniu I wojny światowej przebywał na terenie państwa polskiego. Początkowo zwolennik autokefalii, w 1922 r. wystąpił przeciw niej i nie zgodził się na zaakceptowanie *Tymczasowych przepisów o stosunku rządu do Kościoła prawosławnego w Polsce*. Spowodowało to, że został usunięty z katedry i osiedlony w monasterze w Mielcach, a następnie w Żyrowiczach, gdzie przebywał do wybuchu II wojny światowej.

Сергия³⁵, Владимира³⁶ и Елевферия³⁷. Что касается благожелательного отношения Польского государства к Православной Церкви в пределах Польского государства и покровительства, оказываемого им свободе и развитию Православия, то и в этом отношении Наши частные сведения, подтвержденные, однако, нотой Нашего правительства от 27 апреля (10 мая) сего года, предъявленной правительству Польской Республики, не согласуются с сообщениями Вашего Высокопреосвященства.

При такой неполноте и противоречивости полученных Нами сведений о происходящем в Польской православной митрополии Мы не можем благословить самостоятельного существования Православной Церкви в Польском государстве до тех пор, пока все обстоятельства и канонические основания Ее перехода к не зависимому бытию не будут выяснены перед Собором Всероссийской Православной Церкви, созыв которого является предметом Нашиих постоянных молитв и забот. Посему Мы просили бы Ваше Высокопреосвященство сообщить Нам о жизни и событиях Православной Церкви в Польше с мая месяца 1922 года.

Приношу Вашему Высокопреосвященству сердечную благодарность за добрые чувства, выраженные Мне Вами в письме Вашем, и, поручая себя молитвам Вашим, с совершенным почтением остаюсь Вашего Высокопреосвященства покорный послушник.

Тихон, Патриарх Московский и всея России.

№ 244. 23 мая (5 июня) 1924 года. Донской монастырь.

³⁵ Sergiusz, imię świeckie Arkadij Korolow (1881–1952) – hierarcha Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego (od 1946 r. arcybiskup). Od 1914 r. przełożony monasteru św. Onufrego w Jabłecznej, który opuścił wraz z wycofującą się armią rosyjską. Bez porozumienia z władzami polskimi wyświęcony w Wilnie na biskupa białskiego (17 IV 1920 r). Jako przeciwnik autokefalii w 1922 r. umieszczony w monasterze w Jabłecznej, a następnie wydalony z Polski do Czechosłowacji.

³⁶ Włodzimierz, imię świeckie Wiaczesław Tichonicki (1873–1959) – hierarcha Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, od 1907 r. biskup białostocki (wikariusz diecezji grodzieńskiej), sprzeciwiał się uniezależnieniu Kościoła prawosławnego w Polsce od Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Internowany w styczniu 1923 r. i umieszczony w monasterze w Dermaniu na Wołyniu. W listopadzie 1923 r. bez konsultacji z władzami polskimi podniesiony przez patriarchę Tichona do stanu arcybiskupa. W dniu 14 X 1924 r. wydalony z Polski do Czechosłowacji.

³⁷ Eleuteriusz, imię świeckie Dymitr Bogojawleński (1868–1940) – hierarcha Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, biskup wileński i litewski w latach 1919–1922, aktywny przeciwnik starań o autokefalię dla Kościoła prawosławnego w Polsce. Wydalony z kraju na Litwę, do 1939 r. przebywał w Kownie.

Źródło: *Акты Святейшего Тихона, Патриарха Московского и Всея России, позднейшие документы и переписка о каноническом преемстве высшей церковной власти 1917–1943*, oprac. М.Е. Губонин, Москва 1994, s. 320–321. Druk.

DOKUMENT 3A

1925, grudzień 25. Pismo metropolity warszawskiego Dionizego do metropolity krutickiego Piotra, Strażnika Tronu Patriarchy Moskiewskiego, informujące o otrzymaniu autokefalii przez Kościół prawosławny w Polsce

Послание

Высокопреосвященнаго Митрополита Діонисія на имя Высокопреосвященнаго Петра, Митрополита Крутицкаго, Мѣстоблюстителя Московскаго Патріаршаго Престола, отъ 25 декабря 1925 года, объ автокефаліи Православной Церкви въ Польшѣ

Ваше Высокопреосвященство,
Высокопреосвященнѣйшій Владыка,
Возлюбленный во Христѣ Братъ!

Въ день Рождества Бога-Слова, когда ангельскій соборъ и человѣчскій родъ, – тогда виоѣемскіе пастыри, а нынѣ всѣ правовѣрующіе христіане, – воспѣвають и прославляютъ сіе несказанное Рождество, и когда христіане особенно понимаютъ, чувствуютъ и цѣнятъ тотъ гимнъ небожителей о мирѣ на землѣ, который нѣкогда въ этотъ день раздался надъ виоѣемской пещерой (Лук. 2, 8–14), я пишу Вашему Высокопреосвященству братское извѣстительное послание о великомъ и во всѣхъ отношеніяхъ важномъ событіи, происшедшемъ въ жизни Святой Православной Церкви въ Польской Республикѣ, возглавляе[м]ой мною съ февраля мѣсяца 1923 года – послѣ трагической смерти блаженной памяти Митрополита Георгія – Божіей милостію, по избранію Собора Бсголюбивыхъ Епископовъ Православной Церкви въ Польшѣ, съ согласія Высокаго Правительства Польши и съ благословенія Святѣйшаго Апостольскаго Вселенскаго Константинопольскаго Патріаршаго Престола.

Подъ юрисдикцію Святѣйшаго Вселенскаго Константинопольскаго Патріарха Православная Церковь въ Польшѣ пошла для того, чтобы, при подчиненіи Русской Православной Церкви-Матери въ государственномъ отношеніи антирелигіозной гражданской власти и при невозможности сношеній и переписки съ блаженноупокойшимся Патріархомъ Тихономъ, имѣть ей необходимую каноническую опору въ предѣлахъ инославнаго государства. Когда же Правительство

Польши обнаружило, на основахъ своей конституціи, довольно легальное отношеніе къ Православію въ Польшѣ, а въ Москвѣ, наоборотъ, водворилась уже полная церковная анархія, тогда настаивать на признаніи Польскимъ Государствомъ подчиненности Православной Церкви въ Польшѣ Московской безглавой Церкви было бы неразумно, ибо не оставалось уже никакой надежды на успѣхъ въ такомъ настаиваніи. Но, конечно, столь же неосторожно было бы настаивать и на продленіи зависимости Польской Православной Церкви отъ Вселенской Константинопольской Патріархіи при нерѣдкихъ и неожиданныхъ политическихъ поремѣнахъ нашего времени.

При такихъ обстоятельствахъ Соборъ Епископовъ Православной Церкви въ Польшѣ, во главѣ со мною, призналъ за благо каноническое провозглашеніе Православной Церкви въ Польшѣ Церковью Автокефальною, т. е. самостоятельною и независимой въ своемъ управленіи и устройствѣ, по чину и съ правами прочихъ Автокефальныхъ Православныхъ Церквей, и обратился къ Святѣйшему Вселенскому Константинопольскому Патріарху за каноническимъ признаніемъ, благословеніемъ и утвержденіемъ автокефаліи Польской Православной Церкви, а также за каноническимъ извѣщеніемъ о семъ всѣхъ прочихъ Блаженнѣйшихъ Патріарховъ Православныхъ и Высокопреосвященныхъ Митро[п]олитовъ Автокефальныхъ Православныхъ Церквей. Патріаршее и Синодальное постановленіе Святѣйшей Апостольской Вселенской Константинопольской Патріархіи объ автокефаліи Православной Церкви въ Польшѣ заключено въ Патріаршемъ и Синодально-Каноническомъ Томосѣ отъ 13 ноября 1924 г. Въ январѣ мѣсяцѣ 1925 года Вселенская Константинопольская Патріархія особымъ братскимъ посланіемъ извѣстила Предстоятелей всѣхъ Помѣстныхъ Православныхъ Автокефальныхъ Церквей о признаніи ею Православной Церкви въ Польшѣ Церковью Автокефальною, по чину и съ правами прочихъ Автокефальныхъ Церквей, и призывала Ихъ къ братской любви, содѣйствію и вспоможенію Православной Церкви въ Польшѣ, ея Предстоятелю, Іерархіи, и вѣрнымъ. Послѣ того, Соборъ Епископовъ Православной Церкви въ Польшѣ, во главѣ со мною, принялъ упомянутый Патріаршій и Синодально-Каноническій Томосъ Вселенской Патріархіи отъ 13 ноября 1924 г., какъ основоположеніе автокефальнаго бытія, управленія и устройства Православной Церкви въ Польшѣ. Торжество церковно-государственнаго провозглашенія автокефеліи Польской Православной Церкви состоялось 17 сентября 1925 года въ Митрополичьей Церкви Святой Равноапостольной Маріи Магдалины въ Варшавѣ чрезъ особыхъ делегатовъ Святѣйшаго Вселенскаго Патріарха — Высокопреосвященныхъ Митрополитовъ: Іоакима Халкидонскаго и Германа

Сардійскаго, и Переводчика Вселенской Патріархіи Спиридона Константиридаса, въ присутствіи представителей Высокаго Правительства Польши, делегатовъ Румынской Православной Церкви, всего Православнаго Епископата Польши, представителей военного, приходскаго и монашествующаго духовенства всѣхъ православныхъ епархій въ Польшѣ и вѣрующихъ мірянъ. О семъ составленъ и опубликованъ Соборомъ Епископовъ особый протоколъ, а также послано мною братское извѣстительное посланіе Предстоятелямъ всѣхъ Помѣстныхъ Православныхъ Автокефальныхъ Церквей.

Таковое же братское извѣстительное посланіе я сегодня посылаю и Вашему Высокопреосвященству, какъ своему Возлюбленному во Христъ Брату, Молитвеннику и Страдальцу волею Божіей (1 Петр. 4, 12–19) за Русскую Православную съ милліонами ея правовѣрующихъ и благочестивыхъ чадъ Церковь, бывшую нашу Незабвенную Матерь, а нынѣ Любимую и Вождельнную Сестру во Христъ, Господѣ и Пастыреначальникѣ нашемъ. Миръ Православной Церкви въ Россіи (Мѡ. 10, 12; Лук. 10, 5)! Православная Церковь въ Польшѣ, возглавляемая моимъ недостойнствомъ, хочеть, какъ всегда и со всѣми, быть въ мирѣ съ Православною Церковью въ Россіи (Рим. 12, 18; Евр. 12, 14). Я прошу и Ваше Высокопреосвященство быть въ мирѣ съ Православною Церковью въ Польшѣ.

Для своего автокефальнаго существованія въ Польшѣ Православная Церковь въ Польшѣ имѣеть все необходимое. У нея здѣсь есть: 1) свыше 5-хъ милліоновъ православной благочестивой паствы изъ россиянь, украинцевъ, бѣлоруссовъ и отчасти поляковъ; 2) пять епархій и шесть архіереевъ; 3) полторы тысячи человекъ приходскаго, военного и монашествующаго духовенства; 4) Почаево-Успенская Лавра и 12-ть мужскихъ и женскихъ монастырей; 5) православные представители въ Сеймѣ и Сенатѣ; 6) двѣ духовныя семинаріи въ Вильнѣ и Кременцѣ; 7) высшіе православные богословскіе курсы въ Варшавскомъ Университетѣ; 8) миссіонерскія и благотворительныя учрежденія; 9) церковно-богослужебное и религіозно-просвѣтительное издательство и проч.

Правда, – я не могу умолчать, – въ печати раздавались кое-гдѣ голоса, что Польская Республика добивалась автокефалии Православной Церкви въ своихъ предѣлахъ не потому, чтобы заботилась о пользѣ, своихъ православныхъ гражданъ, а ради якобы болѣе успѣшной пропаганды среди нихъ римско-и-грекокатоличества, т.е. уніи и католичества „восточнаго обряда“. Но я этого не допускаю, и пусть скептики знаютъ, что теперъ не XV, не XVI и не XVII вѣка, когда то же государство, правда безуспѣшно, старалось освободиться отъ всякаго касательства къ его подданнымъ заграничныхъ Православныхъ

Патріарховъ, чтобы затѣмъ перевести ихъ въ римско-католическую унию. Если же кто все-таки хочетъ упорно считать административную обособленность Польской Православной Церкви зломъ, то я долженъ сказать, что это зло для нея будетъ меньшимъ, чѣмъ зависимость отъ Церкви, лишенной въ СССР своего Патріарха и даже надежды имѣть такового при настоящемъ порядкѣ церковныхъ дѣлъ. Я скажу болѣе того. Правительства возрожденной Польши, будучи вѣрными своей конституціи и стариннымъ традиціямъ лучшихъ временъ своего государственнаго бытія, не только не мѣшаютъ и не препятствуютъ каноническому и церковно-религіозному общенію и единенію Польской Православной Церкви съ другими Православными Помѣстными Автокефальными Церквями, а наоборотъ – признаютъ жизненную необходимость такого контакта православныхъ гражданъ Польской Республики со всѣмъ остальнымъ православно-церковнымъ міромъ, желаютъ и содѣйствуютъ, дабы Польская Православная Церковь пребывала въ согласіи и дружбѣ съ прочими Православными Церквями, и принимала участіе въ общемъ ходѣ жизни и дѣятельности Восточно-Вселенской Православной Церкви наряду съ другими православными народами, каковы: греки, арабы, румыны, сербы, болгары, русскіе и проч. Конечно, немногіе отдѣльные представители Правительства, не обладающіе государственнымъ умомъ, а также низшіе агенты власти на мѣстахъ, неправильно понимающіе свое служебное положеніе, иногда позволяютъ себѣ дѣйствовать не на пользу церковно-религіознымъ интересамъ своихъ православныхъ согражданъ или не проявляютъ необходимой объективности, а тѣмъ болѣе старательности въ охраненіи и защитѣ правъ православнаго населенія своего государства, или даже злоупотребляютъ своей властью по отношенію къ Православной Церкви и ея вѣрнымъ. Но эти отрицательныя явленія, – къ тому же возможныя во всякой отрасли государственной жизни, – не только не говорятъ противъ автокефаліи Православной Церкви въ Польшѣ, а наоборотъ – требуютъ ея, какъ фактора самобытности православно-церковной общественности въ Польшѣ, съ которой должны считаться и власть и населеніе.

^еНынѣ каноническое право и жизненная необходимость автокефаліи Православной Церкви въ Польшѣ, какъ въ отдѣльномъ и самостоятельномъ Государствѣ, уже признаны всѣми Автокефальными Православными Церквями^е. И только нужно, чтобы сама Автокефальная Православная Церковь въ Польшѣ, – ея іерархія и вѣрные, – неустанно хранила и умножала свою внутреннюю духовную мощь и свою внѣшнюю крѣпкую сплоченность, а также всегда пользовалась со стороны другихъ Автокефальныхъ Церквей-Сестеръ доброжелательностью, любовью, содѣйствіемъ и вспоможеніемъ, въ чемъ

нуждается всякій молодой организмъ, пока не придетъ въ возрастъ и не окрѣпнетъ.

Многое и еще я могъ бы сказать и написать по вопросу объ автокефалии Православной Церкви въ Польшѣ, но святость настоящего дня и соединенные съ нимъ церковно-богослужебные труды понуждаютъ меня окончить сіе посланіе.

Новорожденный Спаситель міра да ниспошлетъ нашимъ Святымъ Церквамъ-Сестрамъ Свой миръ и благоволеніе, да поможетъ намъ въ дѣлахъ нашихъ и да утѣшитъ насъ въ скорбяхъ нашихъ.

Прошу Вашихъ Святыхъ молитвъ и взаимно молитвенно желаю Вамъ здравія и спасенія.

Вашего Высокопреосвященства
любящій во Христѣ братъ

(–) ДІОНИСІЙ
*Митрополитъ Варшавскій и Вольнскій
и всея Польши.*

Źródło: Посланіе Высокопреосвященнаго Митрополита Діонисія на имя Высокопреосвященнаго Петра, Митрополита Крутицкаго, Мѣстоблюстителя Московскаго Патриаршата Престола, отъ 25 декабря 1925 года, объ автокефалии Православной Церкви въ Польшѣ, „Воскресное Чтеніе” 1926, nr 7, s. 104. Druk.

DOKUMENT 3B

1925, grudzień 25. Tłumaczenie pisma metropolity warszawskiego Dionizego do metropolity krutickiego Piotra, Strażnika Tronu Patriarchy Moskiewskiego

Pismo Jego Eminencji ks. Metropolity Dionizego
do Metropolity Krutickiego Piotra Zastępcy Patriarchy Moskiewskiego
z dnia 25 grudnia 1925 r.

Eminencjo, ukochany Bracie w Chrystusie.

W dzisiejszym dniu Narodzenia Chrystusa Pana, gdy chóry anielskie i rodzaj ludzki, wówczas pasterzy betle[j]emscy, a obecnie wszyscy prawowierni chrześcijanie, wychwalają i sławią to niewypowiedziane Narodzenie, i gdy chrześcijanie szczególnie pojmują, odczuwają i oceniają hymn niebiański o pokoju na ziemi, który niegdyś w ten dzień rozlegał się nad pieczarą betle[j]emską (Łuk. 2, 8–14), gdy piszę do Eminencji niniejsze pismo braterskie o wielkim i pod wszystkimi względami ważnym zdarzeniu, jakie miało miejsce w życiu Świętego Kościoła Prawosławnego Rzeczypospolitej Polskiej, głową którego jestem od lutego 1923 r. – po tragicznym zgonie śp. Metropolity Jerzego – z łaski Boskiej, z wyboru

Soboru oddanych Bogu Biskupów Kościoła Prawosławnego w Polsce, za aprobatą Wysokiego Rządu Rzeczypospolitej Polskiej i z błogosławieństwa Świętej Apostolskiej Ekumenicznej Konstantynopolińskiej Katedry Patriarchalnej.

Kościół Prawosławny w Polsce poddał się jurysdykcji Jego Świętobliwości Ekumenicznego Patriarchy Konstantynopolińskiego w tym celu, aby, wobec podpadnięcia Macierzystego Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego pod względem politycznym antyreligijnej władzy państwowej i wobec niemożności utrzymywania stosunków i korespondencji ze świętej pamięci Patriarchą Tichonem, posiadać niezbędne oparcie kanoniczne w państwie, w którym panuje inne wyznanie. Gdy zaś Rząd Rzeczypospolitej Polskiej, na zasadach swej Konstytucji, ujawnił dostatecznie legalny stosunek względem Prawosławia w Polsce, a w Moskwie, odwrotnie, zapanowała już całkowita anarchia w dziedzinie kościelnej, wtedy nie pozostawało już żadnych rozumnych podstaw domagać się uznania przez Państwo Polskie zależności Kościoła Prawosławnego w Polsce od Kościoła Moskiewskiego, pozbawionego Głowy, albowiem nie mogło być żadnej nadziei na powodzenie podobnych domagań. Lecz, ma się rozumieć, podobną nieostrożnością było by domaganie się przedłużenia zależności Polskiego Kościoła Prawosławnego od Patriarchatu Konstantynopolińskiego wobec częstych i nieoczekiwanych zmian, zwykłych w naszych czasach.

W podobnych okolicznościach Sobór Biskupów Kościoła Prawosławnego w Polsce, na czele ze mną, uznał za pożyteczne kanoniczne proklamowanie Kościoła Prawosławnego w Polsce za Kościół Autokefaliczny, tj. samodzielny i niezależny w swym zarządzie i organizacji, zgodnie z ustrojem i prawami pozostałych Autokefalicznych Kościołów Prawosławnych, i zwrócił się do Jego Świętobliwości Ekumenicznego Patriarchy Konstantynopolińskiego z prośbą o kanoniczne uznanie, błogosławieństwo i zatwierdzenie autokefalii Kościoła Prawosławnego w Polsce, a także – o kanoniczne powiadomienie o tym fakcie wszystkich pozostałych błogosławionych Patriarchów prawosławnych i Eminencji Metropolitów Autokefalicznych Kościołów Prawosławnych. Decyzja Patriarchy i Synodu Świętej Apostolskiej Ekumenicznej Patriarchii Konstantynopolińskiej co do autokefalii Kościoła Prawosławnego w Polsce jest zawartą w Patriarchalnym i Synodalno-Kanonicznym Tomosie z dnia 13 listopada 1924 roku. W styczniu 1925 roku Ekumeniczny Patriarchat Konstantynopoliński specjalnym braterskim orędem zawiadomił Głowy wszystkich odrębnych Prawosławnych Kościołów Autokefalicznych^{a-} o uznaniu przez niego Kościoła Prawosławnego^{a-} w Polsce za Kościół Autokefaliczny, zgodnie z ustrojem i prawami pozostałych Kościołów Autokefalicznych, i wezwał te Kościoły do braterskiej miłości,

współdziałania i popierania Kościoła Prawosławnego w Polsce, jego Głowy, hierarchii i wiernych. Wobec tego, Sobór Biskupów Kościoła Prawosławnego w Polsce, ze mną na czele, przyjął wspomniany Patriarchalny i Synodalno-Kanoniczny Tomos Patriarchatu Ekumenicznego z dnia 13 lutego 1924 roku, jako podstawę egzystencji autokefalicznej, organizacji i zarządu Kościoła Prawosławnego w Polsce. Uroczyste kościelne i państwowe proklamowanie autokefalii Polskiego Kościoła Prawosławnego odbyło się dnia 17 września 1925 roku w metropolitarnej cerkwi Św[iętej] Marii Magdaleny w Warszawie za pośrednictwem specjalnych delegatów Świętobliwego Patriarchy Ekumenicznego Metropolitów: Joachima Chalcedońskiego³⁸ i Hermana Sardyjskiego³⁹, a także pierwszego tłumacza⁴⁰ Patriarchatu Ekumenicznego Spiridona Konstantinidisa, w obecności przedstawicieli Wysokiego Rządu Rzeczypospolitej Polskiej, delegatów Rumuńskiego Kościoła Prawosławnego, całego Prawosławnego Episkopatu Polski, przedstawicieli duchowieństwa woj^a-skowego^{a41}, parafialnego i klasztornego wszystkich diecezji prawosławnych w Polsce i wiernych. W powyższej sprawie Sobór Biskupów ułożył i ogłosił specjalny protokół, a ja posłałem braterskie orędzie z zawiadomieniem do Głównych wszystkich odrębnych Prawosławnych Kościołów Autokefalicznych.

Analogiczne braterskie pismo zawiadamiające posyłam i Jego Eminencji, jako swemu ukochanemu bratu w Chrystusie, modlącemu się i cierpiącemu według woli Bożej (I Piotr. 4, 12–19) za Rosyjski Kościół Prawosławny z milionami jego wierzących i pobożnych synów, byłą naszą Niezapomnianą matkę, a obecnie Ukochaną siostrę w Chrystusie, Pan^a-u^{a42} naszym i Kierownikowi pasterzy. Niech Bóg zaśle pokój Kościołowi Prawosławnemu w Rosji (Mat. 10, 12; Łuk. 10,5)! Kościół Prawosławny w Polsce, mając na czele mnie niegodnego, pragnie, jak zawsze i we wszystkim, zachować pokój z Kościołem Prawosławnym w Rosji (Rzym. 12, 18; Żyd. 12, 14). Upraszam również i Jego Eminencję o zachowanie pokoju z Kościołem Prawosławnym w Polsce. Kościół Prawosławny w Polsce posiada wszystko niezbędne w celu swej autokefalnejszej egzystencji. Posiadamy tu: 1) przeszło 4 000 000 prawosławnych pobożnych wiernych

³⁸ Joachim, imię świeckie Epaminondas Georgiadis (1876–1927) – hierarcha Konstantynopolińskiego Kościoła Prawosławnego, metropolita enezki i trajanopolski (1907–1923), metropolita chalcedoński (1923–1927).

³⁹ Germanos, imię świeckie Achilleas Athanasiadis (1885–1945) – hierarcha Konstantynopolińskiego Kościoła Prawosławnego, metropolita sardyjski (1924–1945) i równoległe zarządca metropolii pizydyjskiej (1924–1943).

⁴⁰ W oryginale „tłumacza”.

⁴¹ Korekta odręczna słowa „wojennego”.

⁴² Korekta odręczna słowa „panie”.

z pośród Rosjan, Ukraińców, Białorusinów i częściowo Polaków; 2) pięć diecezji i 6 biskupów; 3) 1500 osób duchowieństwa parafialnego, wojennego i zakonnego; 4) Ławrę Poczajowską i 12 klasztorów męskich i żeńskich; 5) reprezentantów prawosławnych w Sejmie i Senacie; 6) dwa Seminarium Duchowne w Wilnie i Krzemieńcu; 7) wyższe Studium Teologii Prawosławnej w Uniwersytecie Warszawskim, 8) instytucje misyjne i dobroczynne; 9) kościelno-liturgiczne i religijno-oświatowe wydawnictwo itd.

Co prawda – nie mogę tego zamilczeć – w prasie rozległy się głosy, że Rzeczpospolita Polska domagała się autokefalii Kościoła Prawosławnego na swoim terytorium nie dlatego, że dbała o korzyść swych obywateli prawosławnych, lecz rzekomo, aby ułatwić wśród nich propagandę rzymskiego i greckiego katolicyzmu, tj. unii i katolicyzmu „wschodniego obrządku”. Lecz ja tego nie dopuszczam, i należy, aby sceptycy uświadomili sobie, że obecnie mamy nie XIV, nie XVI i nie XVII stulecia, gdy to samo państwo, wprowadzając bez powodzenia, czyniło próby zerwania wszelkich stosunków zagranicznych Prawosławnych Patriarchatów z jego obywatelami, aby następnie przyłączyć ich do rzymsko-katolickiej unii. Jeśli zaś, nie bacząc na to, kto zechce uporczywie uważać administracyjną odrębność Polskiego Kościoła Prawosławnego za złe, to muszę powiedzieć, że to zło będzie dla niego mniejsze, niż zależność od Kościoła, pozbawionego w ZSSR swego Patriarchy i nawet nadziei posiadania takowego w obecnych warunkach istnienia Kościoła. Powiem nawet więcej. Rząd odrodzonej Polski, zachowując wierność swej Konstytucji i starym tradycjom najlepszych czasów swej państwowości, nie tylko że nie wzbraniają i nie przeszkadzają kanonicznego i kościelno-religijnego obcowania i jednoczenia Polskiego Kościoła Prawosławnego z pozostałymi Prawosławnymi Kościołami Autokefalicznymi, lecz odwrotnie – uznaje konieczną potrzebą podobnego kontaktu prawosławnych obywateli Rzeczypospolitej Polskiej z całym światem prawosławnym, współdziałając i pomagając temu, aby Polski Kościół Prawosławny utrzymywał przyjazne i przyjacielskie stosunki z pozostałymi Kościołami Prawosławnymi i brał udział w ogólnym biegu życia i działalności Wschodniego Ekumenicznego Kościoła Prawosławnego, na równi z innymi narodami prawosławnymi, jak to: Grecy, Arabowie, Rumunii, Serbowie, Bułgarzy, Rosjanie i inni. Zdarza się co prawda, że nieliczni, poszczególni przedstawiciele Rządu, niedostatecznie pojmujący obowiązek państwowy, jak również niektórzy niżsi przedstawiciele władz miejscowych, mylnie traktują swe stanowisko służbowe, czasami pozwalają sobie działać na niekorzyść cerkiewno-religijnym interesom swych współobywateli prawosławnych, lub też nie ujawniają koniecznej obiektywności, a tym bardziej staranności w obronie i ochranianiu praw ludności prawosławnej swego Państwa, lub nawet nadużywają swej władzy w stosunku do Kościoła Prawosławnego i jego

wiernych. Lecz te ujemne obawy – możliwe we wszelkich dziedzinach życia państwowego – nie tylko nie świadczą przeciwko potrzebie autokefalii Kościoła Prawosławnego w Polsce, lecz odwrotnie – dowodzą jej konieczności jako czynnika samodzielności prawosławnej kościelnej społeczności w Polsce, z którą winni się rachować i władze, i ludność.

Obecnie kanoniczne uprawnienie i życiowa konieczność autokefalii Kościoła Prawosławnego w Polsce, jako w Państwie niezależnym i samodzielnym, zostały już uznane przez wszystkie Autokefaliczne Kościoły Prawosławne. Obecnie należy tylko, aby sam Autokefaliczny Kościół Prawosławny w Polsce, jego hierarchia i wierni, niezachwianie zachowali i potęgowali swą wewnętrzną moc duchową i swoją zewnętrzną jedność, a także, aby zawsze korzystali z poparcia, miłości, współdziałania i przychylności pozostałych Autokefalicznych Kościołów – Sióstr, co jest nagłą potrzebą dla każdego młodego organizmu, póki nie wzmocni się on i nie okrzepnie.

Wiele jeszcze mógłbym powiedzieć i napisać w sprawie Autokefalii Kościoła Prawosławnego w Polsce, lecz świętość dzisiejszego dnia i połączenie z nim trudy kościelne pobudzają mnie zakończyć niniejsze pismo.

Nowonarodzony Zbawiciel świata udzieli naszym Świętym Kościołom – Siostram Swego pokoju i błogosławieństwa, pomoże nam w naszych sprawach i ukoji nasze troski.

Polecając się świętym modlitwom Eminencji, wzajemnie modlitewnie łączę życzenia zdrowia i zbawienia.

Eminencji kochający brat w Chrystusie

(–) Dyonizy

Metropolita Warszawski, Wołyński i całej Polski

Źródło: AAN, MWRiOP, sygn. 1000, s. 3–7. Maszynopis. Kopia.

DOKUMENT 4

1926, 23 maja. List metropolity Sergiusza, zastępcy Strażnika Tronu Patriarchy Moskiewskiego do metropolity warszawskiego Dionizego

Письмо

Высокопреосвященнаго Сергія, Митрополита Нижегородскаго,
Замѣстителя Мѣстоблюстителя Московскаго Патріаршаго Пре-
стола, на имя Высокопреосвященнаго Митрополита Діонисія, отъ
10/23 мая 1926 года

ЕГО ВЫСОКОПРЕОСВЯЩЕНСТВУ,
ВЫСОКОПРЕОСВЯЩЕННѢЙШЕМУ ДІОНИСИЮ,
Митрополиту Варшавскому и всея Польши

Высокопреосвященнѣйшій Владыко,
Милостивѣйшій Архипастырѣ и Отецѣ

Принося Вамъ мою глубокую благодарность за поздравленіе меня съ свѣтлыми днями Святой Пасхи и за Ваши мнѣ по сему случаю благожеланія, съ своей стороны имѣю пріятный долгъ привѣтствовать Ваше Высокопреосвященство радостнымъ: Воистину воскрес. Воскресшій изъ гроба Господь и Спаситель нашъ да даруетъ Вамъ въ мірѣ вкусить радость Воскресенія и да будетъ всегдашнимъ помощникомъ Вашимъ въ многотрудномъ Архипастырскомъ служеніи Вашемъ на пользу Святой нашей Православной Церкви.

Прося Вашихъ молитвъ о моемъ недостойнствѣ, съ совершеннымъ почтеніемъ и братскою о Христѣ любовью остаюсь Вашего Высокопреосвященства покорнѣйшимъ слугою

За Патріаршаго Мѣстоблюстителя

(-) Сергій Митрополитъ Нижегородскій

1923 мая 1926.

Нижиій-Новгородъ

Źródło: Письмо Высокопреосвященнаго Сергія, Митрополита Нижегородскаго, Замѣстителя Мѣстоблюстителя Московскаго Патріаршаго Престола, на имя Высокопреосвященнаго Митрополита Діонисія, отъ 10/23 мая 1926 года, „Воскресное Чтеніе” 1926, nr 24, s. 367. Druk.

DOKUMENT 5A

1927, wrzesień 24. Pismo metropolity niżniegrodzkiego Sergiusza, zastępcy Strażnika Tronu Patriarchy Moskiewskiego, do metropolity Dionizego w sprawie autokefalii Kościoła prawosławnego w Polsce

Копія.

Московская Патриархія
Заместитель
Патриаршего Местоблюстителя
24 Сентября 1927 г.

№ 397

Москва

^aPrzetłumaczono dla p. Ministra

11/X [...] ⁴³

[...] ⁴⁴

– Przejrzeć treść „Томосу”

– argumenty za autokefalią polską^a

Его Высокопреосвященству,
Высокопреосвященнейшему Дионисию,
Митрополиту Варшавскому и всея Польши

ВЫСОКОПРЕОСВЯЩЕННЕЙШИЙ ВЛАДЫКО

В мае с.г. при мне, как заместителе Патриаршего Местоблюстителя, организовался, по моему приглашению, Временный (впредь до избрания постоянного состава на Поместном Соборе) Патриарший Священный Синод, который в настоящее время официально, с разрешения гражданской власти, и вступил в исполнение своих обязанностей. Среди вопросов, ожидающих Синодального рассуждения, находится, между прочим, и вопрос об отношении возглавляемой Вашим Высокопреосвященством Православной Церкви в Польше к её Матери-Церкви Всероссийской. По имеющимся у нас сведениям, покойным Святейшим Патриархом Тихоном была благословенна лишь автономия Церкви в Польше под общей юрисдикцией Святейшего Патриарха Московского, вопрос же об автокефалии, на которую из являл претензии Ваш предшественник покойны Митрополит Георгий, признан был подлежащим решению ближайшего Поместного Собора Всероссийского. Между тем, письма Вашего

⁴³ Nieczytelna parafa podpisu.

⁴⁴ Wykreślone (i nieczytelne) słowo.

Высокопреосвященства на мое имя, как будто, дают понять, что Вы мыслите себя главою церкви уже автокефальной и рассматриваете Церковь Московского Патриархата, как только равноправную церковь-сестру, а отнюдь не как целое, к которому продолжаешь (хотя и с особыми правами) принадлежать и Церковь в Польше и главу которого обязаны поминать при церковных богослужениях, как своего „первого епископа“, по крайней мере, лично Ваше Высокопреосвященство (15 пр[авило] Двукр[атного] Соб[ра]).

Во избежание каких либо недоразумений при рассмотрении этого важного вопроса в Синоде, прошу Ваше Высокопреосвященство почтить меня, в ближайшее по возможности время, уведомлением, 1. правильно ли предположение, что Православная Церковь в Польше считает себя автокефальной; если правильно, то 2. имеется ли на эту автокефалию благословение законного Главы всей Российской Церкви (в том числе и части ее, отошедшей к Польше) – Святе^а-й^ашего Патриарха Московского или его местоблюстителя; если же такого благословения не имеется, то 3. какими каноническими основаниями руководствовалась возглавляемая Вашим Высокопреосвященством иерархия, провозглашая автокефалию и 4. не находите ли Вы благовременным при восстановлении теперь сношений с Московской Патриархией, восстановить и Вашу каноническую от неё зависимость (на началах автономии).

Вашего Высокопреосвященства
покорнейший слуга

(–) Сергей М. Нижегородский

М.П.

Źródło: AAN, MWRiOP, sygn. 1000, s. 92–93. Maszynopis. Kopia.

DOKUMENT 5B

1927, wrzesień 24. Tłumaczenie pisma metropolity niżniegrodzkiego Sergiusza, zastępcy Strażnika Tronu Patriarchy Moskiewskiego, do metropolity Dionizego w sprawie autokefalii Kościoła prawosławnego w Polsce

^a-do L6124/28 ^{-a}

Odpis

Patriarchat Moskiewski
Zastępca Strażnika Tronu Patriarszego
24 września 1927 r. N.397. Moskwa

Do
Jego Ekscelencji Najprzewielebniejszego Dionizego
Metropolity Warszawskiego i całej Polski

Wasza Ekscelencjo,

W maju r[oku] b[ieżącego] przy mnie, jako Zastępcy Strażnika Patriarszego Tronu, zorganizował się na skutek mego zaproszenia tymczasowy (aż do czasu wyboru stałego składu na Soborze prowincjonalnym) Święty Synod Patriarszy, który obecnie oficjalnie, za pozwoleniem władz miejscowych, przystąpił do pełnienia swych obowiązków. Wśród kwestii, oczekujących rozpatrzenia przez Synod, znajduje się, między innymi, i sprawa stosunku Polskiej Cerkwi Prawosławnej, na której czele stoi Wasza Ekscelencja, do jej Macierzy Cerkwi Wszechrosyjskiej.

Według posiadanych przez nas wiadomości śp. Patriarcha Tichon błogosławił jedynie autonomię Cerkwi w Polsce pod ogólną jurysdykcją Świętego Patriarchy Moskiewskiego, kwestia zaś autokefalii, do której zgłaszał pretensje poprzednik Waszej Ekscelencji, śp. Metropolita Jerzy, została uznana za wymagającą decyzji najbliższego Wszechrosyjskiego Soboru Prowincjonalnego. Tymczasem pisma Waszej Ekscelencji na moje imię, jak gdyby dają do zrozumienia, że Wasza Ekscelencja uważa się za Głowę Cerkwi już autokefalicznej, zaś cerkiew Patriarchatu Moskiewskiego tylko jako równych praw Cerkiew Siostrę, a bynajmniej nie jako całość, do której w dalszym ciągu (choć z odmiennymi prawami) należy i Cerkiew w Polsce, i której Głowę powinno się wspominać podczas nabożeństw cerkiewnych, jako swego „pierwszego biskupa”, przynajmniej osobiście przez Waszą Ekscelencję.

Celem uniknięcia jakichkolwiek nieporozumień przy rozpatrywaniu tej ważnej kwestii przez Synod, proszę Waszą Ekscelencję zaszczyścić mnie w możliwie krótkim czasie wiadomością[:] 1) czy prawdziwym jest przypuszczenie, że Cerkiew Prawosławna w Polsce uważa się obecnie

za autokefaliczną, jeśli tak jest, to 2) czy istnieje na tę autokefalię błogosławieństwo legalnej Głowy całej Cerkwi Wszechrosyjskiej (w tej liczbie i części jej, która odeszła do Polski) – Świętego Patriarchy Moskiewskiego lub jego zastępcy; jeśli zaś takiego błogosławieństwa nie ma, to 3) jakimi kanonicznymi zasadami kierowała się hierarchia, na której czele stoi wasza Eksceleńcja, proklamując autokefalię, i 4) czy nie uważa Wasza Eksceleńcja za stosowne wobec przywrócenia obecnie stosunków z Patriarchatem Moskiewskim przywrócić również i Waszej Eksceleńcji kanoniczną od niego zależność (na zasadach autonomii).

Waszej Eksceleńcji
najpokorniejszy sługa

Sergjusz M[etropolita] Nizegorodzki

Źródło: AAN, MWRiOP, sygn. 1000, s. 103–104. Maszynopis. Kopia.

DOKUMENT 6

1927, listopad 15. List metropolity warszawskiego Dionizego do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie w sprawie projektu odpowiedzi na pismo metropolity niżegorodzkiego Sergiusza z 22 października 1927 r.

^ado L6124/28^a

Odpis

Metropolita
Św[iętego] Kościoła Prawosławnego
w Polsce
dn[ia] 15 listopada 1927 r.
Nr 2965
Warszawa

Do
Jego Eksceleńcji
Pana Ministra Wyznań Religijnych
i Oświecenia Publicznego
^ew miejscu^e

Załączając przy niniejszym w odpisach: 1) uchwałę Św[iętego] Synodu z dn[ia] 31 października 1927 r. zawartą w protokole N.12 i 2) projekt odpowiedzi na pismo Metropolity Sergiusza w sprawie autokefalii Kościoła Prawosławnego w Polsce⁴⁵ – najuprzejmiej upraszam Waszą

⁴⁵ Zrezygnowano z zamieszczenia projektu ze względu na publikację jego ostatecznej wersji. Cf. dok. 7.

Eksceleńcę o przychylne rozpatrzenie wniosków Św[iętego] Synodu i o zadośćuczynienie takowym⁴⁶.

(-) Djonizy
Metropolita
IW

Załącznik 1

Wyciąg z uchwały Św[iętego] Synodu
z dnia 31 października 1927 r.
zawartej w protokole Nr.12

Rozważano: pismo Zastępcy Namiestnika Tronu Patriarszego Metropolity Niżegorodzkiego Sergiusza na imię Jego Eksceleńczi z dnia 24 września r[oku] b[ieżącego] N.397

Postanowiono: 1) Polecić Jego Eksceleńczi wystosować odpowiednie pismo do Metropolity Sergiusza; 2) zwrócić się do Pana Ministra Wyznań w imieniu Św[iętego] Synodu Polskiej Autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej z następującym zawiadomieniem: Św[iętego] Synod Polskiej Autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej, po zaznajomieniu się z treścią pisma Metropolity Sergiusza Niżegorodzkiego, Zastępcy Namiestnika Patriarszego Tronu z dn[ia] 24 września r[oku] b[ieżącego] N.397 uważa za niezbędne zwrócić uwagę Rządu Polskiego na całą powagę sytuacji, wywoływanej treścią tego pisma i w szczególności zapytaniem Metropolity Sergiusza, czy nie jest już odpowiednim czas do przywrócenia kanonicznej zależności Polskiej Cerkwi Prawosławnej od Cerkwi Moskiewskiej.

Polska hierarchia prawosławna oczywiście nie dopuszcza nawet myśli o możliwości zadośćuczynienia żądaniu przedstawiciela Cerkwi Moskiewskiej. Pomimo to jednak hierarchia ta uważa za niezbędne zwrócić za pośrednictwem Pana Ministra Wyznań uwagę Rządu Polskiego na tę okoliczność, że sprawa autokefalii Cerkwi Prawosławnej w Polsce jeszcze nie jest zakończona. Autokefalia nie została jeszcze ustalona w drodze formalnego aktu ustawodawczego a stanowisko Autokefalii na Cerkiew Prawosławną w Państwie dotychczas nie posiada odpowiadającego jej powadze i znaczeniu „Statutu” określającego ściśle i w sposób dostojny istnienie w Polsce Cerkwi Autokefalicznej otrzymuje się wrażenie, że Rząd odnosi się do Cerkwi Prawosławnej bez należytej uwagi i przychylności, jeżeli w ciągu dwóch lat faktycznego istnienia autokefalii Cerkwi Prawosławnej nie unormował stanowiska prawnego tej Cerkwi. W ten sam sposób może to pojmować i wierzący naród prawosławny, a jest

⁴⁶ Cf. Dokument 8.

to bardzo niepożądane, ani dla Rządu ani dla hierarchii prawosławnej. Nigdy nie należy zapominać pouczeń dawnej historii Polski, kiedy to dyzownicy zmuszeni byli pokładać nadzieje na protektorat Moskwy. Do tego bynajmniej nie należy dopuścić w nowej historii Polski wobec czego należy uczynić wszystko, aby prawosławni obywatele Polski u siebie czuli się otoczonymi opieką i nie potrzebowali obcej opieki z zewnątrz. W Moskwie przecież wszystko wiedzą, śledzą za wszystkim i czynią odpowiednie wnioski i kroki. Obecnie Metropolita Sergiusz zwrócił się z upomnieniem w sprawie przywrócenia zależności naszej Cerkwi od Moskwy, gdyż wie, że autokefalia nasza nie jest jeszcze doprowadzona do końca. Możliwym jest, że wkrótce na tronie Patriarchy Moskiewskiego zasiądzie legalny, przez wszystkich uznany Głowa Cerkwi Rosyjskiej. Niewątpliwie ten nie omieszką dokonać takich posunięć, jak ich dokonał Metropolita Sergiusz, zwrócenie się jednak legalnej Głowy Cerkwi Moskiewskiej będzie bardziej poważne i o większym znaczeniu ze względu na możliwe konsekwencje. Jeśli do tego, możliwie że bardzo bliskiego czasu, Polska Cerkiew Prawosławna nie będzie miała określonego stanowiska w Państwie, a jej autokefalia nie będzie potwierdzona aktem ustawodawczym – to na co wówczas będziemy się powoływać, mówiąc o konieczności naszego autokefalicznego istnienia? Wszak wszystkim wiadomo, że autokefalia potrzebna jest Cerkwi Prawosławnej w Polsce głównie i przede wszystkim Rządowi Państwa Polskiego, gdyż w tej sprawie zwracało się do Patriarchy Moskiewskiego jeszcze w 1921 r., a w 1922 r. hierarchowie Polskiej Cerkwi Prawosławnej w akcie z 14.VI. wyraźnie oświadczyli, że gotowi są pracować na korzyść Cerkwi Prawosławnej na zasadach autokefalii w kontakcie z Rządem Polskim. O tym wszystkim dobrze pamiętają w Moskwie, a tymczasem Rząd Polski dotychczas się nie domyślał o formalnym zatwierdzeniu naszej autokefalii z określeniem stanowiska Polskiej Cerkwi Prawosławnej przy pomocy ścisłego i odpowiedniego dla Cerkwi autokefalicznej „Statutu” nie bacząc na wielokrotne i uporczywe nalegania z naszej strony w tym kierunku. Wszak Głowa Cerkwi Moskiewskiej może nas humorystycznie potraktować, gdy będziemy bronić konieczności autokefalii naszej, powołując się na tę okoliczność, że autokefalia wymaga[na] jest przez Rząd! Dlatego też Rząd powinien zrozumieć moralną sytuację Hierarchii Prawosławnej w Polsce wobec wszelkich upomnień z Moskwy i uczynić wszystko możliwe, ażeby ten stan moralny nie był [t]o niczym zakłócony przy podpisaniu aktów, korzystnych, nie tylko dla Cerkwi, lecz również dla Państwa.

Wobec powyższego usilnie prosimy Rząd o bezzwłoczne określenie istnienia Polskiej Cerkwi Prawosławnej przez wydanie odpowiedniego godności i znaczeniu w Państwie Autokefalicznej Cerkwi „Statutu”, jak

również przedsięwziąć potrzebne środki celem bezzwłocznego ustawowego ustalenia Autokefalii Polskiej Cerkwi Prawosławnej.

Przewodniczący Św[iętego] Synodu
Członkowie
Członkowie
Członek Referent
IW

Załącznik 2

[...] ⁴⁷

Źródło: AAN, MWRiOP, sygn. 1000, s. 113, 122–124. Maszynopis. Odpis.

DOKUMENT 7

1927, listopad 29. Pismo metropolity warszawskiego Dionizego na imię metropolity niżniegorodzkiego Sergiusza, zastępcy *locum tenens*, wyjaśniające stanowisko wobec autokefalii przyznanej Kościołowi prawosławnemu w Polsce

^dMETROPOLITA
ŚW[IĘTEGO] KOŚCIOŁA PRAWOSŁAWNEGO
W POLSCE^{-d}

^c29 list[opada] 1927^{-c} [...] ⁴⁸ r.

Nr. ^{-d a-}3181^{-a}

^dWARSZAWA^{-d}

Do
Jego Ekscelencji
Pana Ministra Wyznań Religijnych
i Oświecenia Publicznego
^ew miejscu^e

Załączając przy niniejszym pismo na imię Jego Eminencji Metropolity Sergiusza Niżegorodzkiego, Zastępcy Namiestnika Moskiewskiego Tronu Patriarszego, uprzejmie upraszam o przesłanie takowego pisma drogą dyplomatyczną Poselstwu Rzeczypospolitej w Moskwie celem doręczenia go Jego Eminencji.

W załączniku przesyłam odpis rzeczzonego pismo.

⁴⁷ Cf. Dokument 8.

⁴⁸ Powtórzenie daty rocznej.

tylko odpis

^cMINISTERSTWO W.R. i O.P.

Departament wyznań

Weszło d[nia] ^{a-1}/XII^a r. 192 ^{a-7-a} № ^{a-7842-a}

Załączników ^{-c a-1-a}

^aDjonizy^a
METROPOLITA

Załączników ^{a-1-a}

[Załącznik 1]

^eODPIS^e

^a-do N 3181^a

^bDN[IA]^b 29 listop[ada] ^{b-192-b7 b-R.}^b

^bMETROPOLITA

ŚW[IĘTEGO] AUTOKEFALICZNEGO

KOŚCIOŁA PRAWOSŁAWNEGO

W POLSCE

WARSZAWA PRAGA

ZYGMUNTOWSKA 13

TEL. 22-07.^b

DO JEGO EMINECJI
NAJPRZEWIELEBNIJSZEGO
SERGIUSZA
METROPOLITY NIŻEGORODZKIEGO
ZASTĘPCY NAMIESTNIKA
MOSKIEWSKIEGO TRONU PATRIARSZEGO

Eminencjo,

Najprzewielebniejszy Właduko,

Umiłowany Bracie w Chrystusie,

W odpowiedzi na pismo Waszej Eminencji z dn[ia] 24 września r[oku] b[ieżącego] za N.397 poczuwam się do obowiązku zakomunikować co następuje:

Kwestia autocefalii Cerkwi Prawosławnej w Polsce powstała wkrótce po odrodzeniu Państwa Polskiego i ustaleniu jego granic. Już w roku 1921, gdy sama Moskiewska Stolica Patriarsza osobnym orędziem udzieliła tymczasowej autocefalii wszystkim jednostkom cerkiewnym, pozbawionym fizycznej możliwości komunikowania się z Najświętobliwszym Patriarchą Wszehrosyjskim, uregulowanie tej sprawy w sensie zorganizowania życia cerkiewnego w Polsce na zasadach autocefalii stało się pilną koniecznością.

Cały szereg okoliczności nakazywał, aby właśnie w tym kierunku poszukiwać pomyślnego zadośćuczynienia najistotniejszym potrzebom Cerkwi Prawosławnej w Polsce i wzmocnić jej stan prawny w Rzeczypospolitej Polskiej o większości ludności należącej do innego wyznania.

Przepisy Kanoniczne Cerkwi Prawosławnej pozwalają jej organizować swój ustrój wewnętrzny w każdym państwie na zasadach autocefalii, o ile dane państwo zapewnia jej należyłą niezależność wewnętrzną. Konstytucja Państwa Polskiego w zupełności odpowiada temu warunkowi.

W Polsce konieczność utrwalenia ustroju Cerkwi Prawosławnej na zasadach autocefalii stała się tym bardziej niecierpiącą zwłoki, że stosunki kanoniczne z Patriarchatem Moskiewskim, wobec pozbawienia władzy, a wkrótce po tym i uwięzieniu Najświętobliwszego Patriarcha Tichona, najzupełniej ustały. Tymczasem dn[ia] 8 lutego 1923 r., gdy śp. Patriarcha Tichon był jeszcze pozbawiony wolności i usunięty od zarządu sprawami cerkiewnymi, zostało popełnione zabójstwo Metropolity Jerzego, które mogło mieć najbardziej opłakane następstwa dla Świętego Prawosławia w Polsce, gdyby nie przyszedł mu z pomocą odwieczny obrońca Prawosławia na świecie Najświętobliwszy Ekumeniczny Patriarcha. On to, któremu i kanony powierzają opiekę nad wszystkimi Prowincjonalnymi Cerkwiami Prawosławnymi, znajdującymi się w trudnej sytuacji, wysłuchał synowskiego głosu hierarchów Polskiej Cerkwi Prawosławnej i zatwierdził obranego przez nich metropolitę, tym samym przyjmując Polską Cerkiew Prawosławną pod swoją jurysdykcję kanoniczną.

Tak więc Polska Hierarchia Prawosławna, zmuszona, do tego okolicznościami faktycznymi – przede wszystkim pozbawieniem Patriarchatu Moskiewskiego swobody działania i brakiem uznanej Głowy tego Patriarchatu – zwróciła się do Ekumenicznego Patriarchy Konstantynopolińskiego z prośbą o uznanie, niezbędnego dla egzystencji Polskiej Cerkwi Prawosławnej w nowych warunkach i dla interesów Prawosławia, autocefalnego⁴⁹ ustroju Cerkwi Prawosławnej w Państwie Polskim. Podobnie postąpiła w XV w. Hierarchia rosyjska, stwierdziwszy niemożliwość komunikowania się z Patriarchą Ekumenicznym po zdobyciu Konstantynopola przez Turków.

Niecierpiącą zwłoki sprawa autocefalii Cerkwi Prawosławnej w Polsce została przeprowadzoną przy przychylnym współdziałaniu Państwa Polskiego, w myśl uchwały Hierarchów Prawosławnych w Polsce z dn[ia] 14 czerwca 1922 r. w Ekumenicznym Patriarchacie Konstantynopolińskim, który Patriarszym i Synodalnym Tomosem z dn[ia] 13 listopada 1924 r. zatwierdził rzeczoną autocefalię, a następnie osobnym orędem z dn[ia] 13 stycznia 1925 r. zawiadomił o powyższym

⁴⁹ W dokumencie zachowano włoską formę terminu *autokefalia* – *autocefalia*.

wszystkie Autocefalne Prawosławne Cerkwie na świecie. Jeśli Cerkiew Wszechrosyjska nie otrzymała wspomnianego orędzia, to należy to przypisać ówczesnej ciężkiej sytuacji, w której się ona znajdowała, dn[ia] 17 września 1925 r. już po zgonie Najświętobliwszego Patriarchy Tichona, autocefalia Polskiej Cerkwi Prawosławnej została uroczystie proklamowaną w Warszawie w obecności przedstawicieli Ekumenicznej Konstantynopolińskiej i Rumuńskiej Cerkwi, a następnie autocefalię Polskiej Cerkwi Prawosławnej uznali wszyscy Patriarchowie Wschodni i Głowy Cerkwi Autocefalnych. W roku bieżącym osobiście, z jednym z biskupów, odwiedziłem wszystkie Głowy Cerkwi Autocefalnych i nawiązałem z Niemi braterskie i modlitewne stosunki miłości i jedności. Reskrypt Konstantynopolińskiego Patriarchatu Ekumenicznego z dn[ia] 7 kwietnia r[oku] b[ieżącego] nadał mi, jako Głowie Cerkwi Autocefalnej, tytuł „Najbłogosławieńskiego”.

Pozostaje jeszcze umiłowana nasza była Cerkiew Macierzysta, a obecnie ukochana nasza Siostra-Cerkiew Rosyjska, która nie udzieliła swego błogosławieństwa autocefałnemu istnieniu Cerkwi Prawosławnej w Polsce, lecz nie mogła ona nawet uczynić tego wobec ciężkiego srogo losu, któremu stale współczujemy i który opłakujemy, a także wskutek braku w niej powszechnie uznanej Głowy-Patriarchy.

My zaś zawsze pamiętamy o swym obowiązku względem byłej najukochańszej Macierzy-Cerkwi Wszechrosyjskiej i przy pierwszej możliwości, gdy na czele jej stanie Pierwszy wśród jej Hierarchów, uznany przez wszystkie Cerkwie Prawosławne i przez cały prawosławny naród rosyjski, będziemy gorąco prosili aby dla dobra i pokoju cerkiewnego i On ze swej strony udzielił błogosławieństwa autocefałnemu istnieniu Polskiej Cerkwi Prawosławnej, już uznanemu i potwierdzonemu przez wszystkie Autocefalne Cerkwie Prawosławne. Jesteśmy przeświadczeni, że pełna miłości Cerkiew Wszechrosyjska zgodzi się uznać Polską Cerkiew Prawosławną za ukochaną swą Siostrą, pojmując życiową konieczność jej autocefałnego ustroju i zarządu na chwałę Bożą i dla zbawienia wiernych.

Mam nadzieję, że i Wasza Eminencja, która okazała nam poparcie swym przyjacielskim listem w ubiegłym roku, również zechce z właściwym sobie światłem doświadczeniem współdziałać w dziele wzmocnienia braterskich więzów miłości i jedności pomiędzy Siostrzanymi Cerkwiami Rosyjską i Polską.

Waszej Eminencji
gorliwy sługa w Chrystusie

(-) Dionizy
Metropolita Warszawski i całej Cerkwi Prawosławnej
w Polsce

P.S. Przy niniejszym załączam⁵⁰ w odpisach: Tomos Patriarchy i Synodalny z dn[ia] 13 listopada 1924 r., pismo Jego Świątobliwości Patriarchy Ekumenicznego z dn[ia] 15 stycznia 1925 r. za N-201 oraz orędzie Jego Świątobliwości Patriarchy Ekumenicznego z dn[ia] 13 stycznia 1925 r., a także uchwałę Patriarchy i Synodu z on. 7 kwietnia 1927 r. i pismo Najświętszego Patriarchy Ekumenicznego Bazylego III z dn[ia] 23 maja 1927 r.

[pieczęć okrągła]⁵¹
Za zgodność
Sekretarz Św[iętego] Synodu
^aJ. Roszczycki^{52-a}

Źródło: AAN, MWRiOP, sygn. 1000, s. 82–86. Maszynopis. Oryginał i odpis.

DOKUMENT 8

1928, styczeń 4. Tłumaczenie listu metropolity niżniegrodzkiego Sergiusza na pismo metropolity warszawskiego Dionizego z 29 listopada 1927 r. w sprawie nadania autokefalii Kościołowi prawosławnemu w Polsce

Odpis

Patriarchat Moskiewski
Zastępca
Str[ażnika] Pat[atryarszego] Tronu
4 stycznia 1928 r.
N. 29
Moskwa

⁵⁰ Wymienione załączniki nie zachowały się przy publikowanym liście. Ze względu na ich tematykę zrezygnowano z publikacji na podstawie odpisów zachowanych dokumentów.

⁵¹ Pieczęć z napisem „Kancelarja Św[iętego] Synodu Prawosław[nej] Metropolii w Polsce”.

⁵² Jerzy Roszczycki (1889–1940) – ur. w Skierniewicach, syn Germana i Wincentyny z Mickiewiczów, pochodził z rodziny prawosławno-katolickiej. Po skończeniu gimnazjum w Warszawie podjął studia prawnicze na uniwersytecie w Tartu. Po ukończeniu studiów rozpoczął karierę naukową na Wydziale Prawa na Uniwersytecie Petersburskim. Po wybuchu rewolucji bolszewickiej w randze porucznika w Zbrojnych Siłach Południa Rosji. W grudniu 1919 r. ewakuowany z Odessy do Salonik, a w maju 1920 r. z Grecji do Królestwa SHS. Po powrocie do Polski pracował jako sekretarz w rosyjskim warszawskim wydawnictwie „Rus-Press”, a następnie przez kilkanaście lat jako sekretarz prawosławnej Kancelarii Metropolitarnej w Warszawie (do maja 1939 r.). Po wybuchu II wojny światowej ponownie nawiązał współpracę z metropolitą Dionizym. Aresztowany 14 II 1940 r.; początkowo więziony na Pawiaku, następnie w Oranienburgu, a od sierpnia aż do swej śmierci (tj. 19 X 1940) w Dachau. Autor publikacji o relacjach prawosławno-katolickich.

Zaznajomiwszy się z listu Waszej Ekscelencji z dnia 29 listopada b[ie-
żącego] r[oku] (!)⁵³ i z załączonych do listu dokumentów z historią powsta-
nia autokefalii Cerkwi Prawosławnej w Polsce, nie dostrzegłem w nich
wzmianki o liście zmarłego Św[ięto]bliwego] Patriarchy Tichona na imię
Waszej Ekscelencji z dnia 23 maja 1924 r. N.244⁵⁴. Kopię tego listu przy-
niniejszym załączam. Z zestawienia dat wynika, że autokefalia w Cerkwi
Polskiej pojawiła się przeszło po roku od chwili, jak Św[ięto]bliwy] Patriar-
cha Tichon stał na czele Zarządu Patriarchatu Moskiewskiego. Treść zaś
listu Św[ięto]bliwego] Patriarchy nie pozostawia wątpliwości co do tego,
że autokefalie otrzymana została przez waszą Ekscelencję nie tylko z po-
minięciem prawnego swego Zwierzchnika Kościelnego (Kiriarcha), lecz
i wbrew jego wyraźnemu wypowiedzeniu się, iż on „nie może udzielić
błogosławieństwa na nierealną egzystencję Cerkwi Prawosławnej w Pań-
stwie Polskim”. Przypuśćmy, że głos naszego Św[ięto]bliwego] Patriarchy
stracił podówczas w rozumieniu Waszej Ekscelencji decydujące znaczenie,
jednakowoż głos ten powinien być tak czy inaczej omówiony w samym
akcie o stworzeniu autokefalii polskiej, żeby był wiadomym i innym cer-
kwiom autokefalicznym, którym wysłano o nim powiadomienie.

Brak wzmianki zaś w akcie o opinii naszego Św[ięto]bliwego] Pa-
triarchy może być jedynie wytłumaczony okolicznością, że opinia ta nie
była przedmiotem rozstrzygnięcia w Patriarchii Konstantynopolitańskiej,
a przeto pozostała nieznaną cerkwiom autokefalicznym. Okoliczność ta
jest tak istotnym brakiem w przeprowadzeniu danej sprawy, że wymaga
kasacji samego aktu i odbiera Kanoniczną wartość wyrażonej zgodzie ze
strony autokefalicznych cerkwi.

Skomplikowanie zagadnienia pogłębia się przez to, że nie było uspra-
wiedliwiającej, nieuniknionej konieczności uzyskania autokefalii dla Cerkwi
polskiej drogą kanonicznie nieprawidłową. Wasza ekscelencja sam wspomina
w liście, że wszystkim cerkiewnym społecznościom, pozbawionym fi-
zycznej możliwości komunikowania się ze Św[ięto]bliwym] Wszechrosyjskim
Patriarchą użyczona (predostawлена) była tymczasowa autokefalia”, ściślej,
pełnomocnictwo tymczasowo załatwiać na miejscu wszystkie sprawy, wpły-
wające zazwyczaj do Patriarchy, pod warunkiem, żeby ex post przedłożyć je
do uznania Patriarchy (ukaz z listopada 1920 r.)⁵⁵. Ukaz ten dawał Cerkwi
Polskiej zupełnie bezbolesne wyjście ze wszystkich trudnych sytuacji, a w tej

⁵³ Znak wykrzyknika w maszynopisie pochodził od urzędników analizujących i prze-
pisujących pismo, wskazywał bowiem na różnicę czasową pomiędzy powstaniem odp-
owiedzi a jej wysłaniem.

⁵⁴ Cf. dok. 2.

⁵⁵ Mowa o dekreście patriarchy Tichona z 20 (7) XI 1920 r. Cf. *Акты Святейшего Тихона*,
s. 169.

liczbie i z tej, w jakiej znalazła się ona po zabójstwie Metropolity Jerzego. Wówczas najstarszy z obecnych arcybiskupów Polskiej Prawosławnej Cerkwi automatycznie stawał się jej tymczasowym zwierzchnikiem i miał pełnomocnictwo zwołać Sobór wszystkich polskich biskupów, który ze swej strony był pełnomocny obrać arcybiskupstwo na osieroconą katedrę warszawską i włożyć na niego wszystkie pełnomocnictwa, udzielone tej katedrze przez Św[iętobliwego] naszego Patriarchę (tytuł Metropolity, prawo noszenia dwóch panagii⁵⁶ i in.). Po wznowieniu stosunków Św[iętobliwy] Patriarcha, oczywiście, nie odmówiłby zatwierdzenia kanonicznie prawidłowego wyboru. Tym sposobem zwracać się, naruszając kanony, do obcego Patriarchy o zatwierdzenie metropolity nie było potrzeby: i bez tego zatwierdzenia Cerkiew Polska posiadałaby prawnie obranego najwyższego Hierarchę.

W tych warunkach ani ja, ani tymczasowy przy mnie Św[ięty] Synod Patriarszy nie czujemy się prawomocni uznać autokefalię polskiej cerkwi prawosławnej i innych aktów, po niej zaszłych, i pozostając wierni wspomnianym wskazaniom zmarłego Św[iętobliwego] Patriarchy proponujemy waszej ekscelencji odłożyć kwestię autokefalii Polskiej Cerkwi Prawosławnej do najbliższego naszego Soboru Prowincjonalnego, na którym „wszystkie okoliczności i podstawy kanoniczne” autokefalii będą mogły być wyjaśnione i sprawa zostałaby ostatecznie i kanonicznie bezspornie rozstrzygnięta.

Wasza Ekscelencja nie może się uważać za zwolnionego od obowiązku kanonicznego podporządkowania się prawnemu Zwierzchnikowi naszej wspólnej Matki-Cerkwi Rosyjskiej, i zarządzając sprawami polskiej cerkwi autonomicznie, obowiązują Waszą Ekscelencję kanony do wymieniania w nabożeństwach imienia Św[iętobliwego] Patriarchy Moskiewskiego lub Strażnika jego Tronu, do podlegania jego Sądowi kanonicznemu w wypadku skarg na działalność i decyzje Waszej Ekscelencji i do składania periodycznie sprawozdań Patriarchatowi o stanie Cerkwi Prawosławnej w Polsce.

W przeświadczeniu, że wasza Ekscelencja uzna wyżej przedstawione za słuszne kanonicznie i możliwe do przyjęcia przez Waszą Ekscelencję i reprezentowaną przez Niego hierarchię w imię ładu cerkiewnego, proszę nie pozostawić mnie bez odpowiedzi.

Korzystając z nadarżającej się okazji złożenia Waszej Ekscelencji głębokiej wdzięczności za złożone mi życzenia z powodu świąt Bożego Narodzenia, i ze swej strony nawzajem Ekscelencję pozdrawiając, pozostaję z najgłębszym szacunkiem i braterską w Chrystusie miłością.

Waszej Ekscelencji sługa najniższy

Metropolita Sergiusz

Źródło: AAN, MWRiOP, sygn. 1002, s. 72–74. Maszynopis. Odpis.

⁵⁶ Medalion (*enkolpion*) z wizerunkiem Bogurodzicy noszony przez biskupów.

DOKUMENT 9A

1928, 26 marca. Odpowiedzi metropolity warszawskiego Dionizego na list metropolity niżniegrodzkiego Sergiusza, zastępcy *locum tenens*, z 4 stycznia 1928 r.

Odpis.

METROPOLITA
Św[iętego] Autokefalicznego Kościoła
Prawosławnego w Polsce.
Warszawa-Praga, Zygmuntowska 13
26 marca 1928 r.
Nr. 1460

Его Высокопреосвященству,
Высокопреосвященнѣйшему
СЕРГІЮ,
Митрополиту Нижегородскому,
Замѣстителю Блюстителя
Мовсковскаго Патріаршаго Престола

Ваше Высокопреосвященство
Высокопреосвященнѣйшій Владыка

Письмо Ваше, отъ 4 января с.г. за № 29, мною получено. Мнѣ весьма прискрбно, что и Вы, при всей широтѣ Вашего любвеобильнаго сердца, не смогли подойти къ вопросу о нашей автокефаліи такъ, какъ ато слѣдовало бы.

Вы отлично знаете, какъ тяжело править въ настоящее время Церковью, въ какихъ она отовсюду нынѣ утѣсненіяхъ и опасностяхъ, какъ трудно теперь сохранять каноническій строй церковнаго управленія и христіанской жизни. Это уразумѣли Восточныя церкви, и одинъ изъ Іерарховъ Архіепископъ Афіпскій Хризостомъ даже нарочито отмѣтилъ важное значеніе Польской Православной Церкви – первой и единственной на Западѣ Европы. Лишь въ Москвѣ не хотятъ уразумѣть многого, чего сейчасъ нельзя и передать письмомъ, и думаютъ, что автокефалія Польской Православной Церкви – дѣло честолюбивыхъ іерарховъ. Какое горькое и обидное заблужденіе! Болѣе смиренной, безкорыстной и невзыскательной Іерархіи, какъ Православная Іерархія въ Польшѣ, навѣрное, не сыскать нигдѣ.

Всѣ мы можемъ, положи руку на сердце, дерзновенно сказать: „Мы ежедневно умираемъ, чтобы жила Православная Церковь въ Польшѣ“, а въ Вашихъ глазахъ – мы – ищмѣнники Матери-Церкви и жалкіе честолюбцы. Что же дѣлать? Дѣла наши пойдутъ съ нами, а Вамъ грѣшно – видѣть вездѣ разрушеніе и беспорядокъ у себя и не

цѣнить того добраго, что осталось у насъ. А какъ осталось оно и блюдетъ, – видитъ Богъ, и Онъ будетъ Судьею между нами.

Содержаніе Вашего послѣдняго письма таково, что я не вижу возможности оффициально отвѣчать на него. Въдь, фактически автокефалія наша уже провозглашена, и съ этимъ надо считаться. Что касается упоминаемаго Вами письма покойнаго Патріарха Тихона отъ 23 мая 1924 года за № 244, то такое было заслушано Соборомъ Епископовъ Православной Митрополіи въ Польшѣ 16 августа 1924 г., и отвѣтное письмо на него отъ Собора Епископовъ тогда же было послано Святѣйшему Патріарху Тихону, и, если не было вручено Ему, то по причинамъ, отъ Собора Епископовъ независящимъ, а именно потому, что положеніе покойнаго Патріарха въ Москвѣ было тогда таково, что къ нему не было никакого доступа постороннимъ лицамъ, даже дипломатическимъ представителямъ. Одновременно копіи упомянутаго письма и отвѣта на него были посланы Святѣйшему Вселенскому Патріарху, равно и напечатаны въ оффициальномъ органѣ Митрополіи, соотвѣтствующіе номера какового при семъ прилагаются.

Кромѣ того я посылаю Вамъ свое письмо на имя Мѣстоблюстителя Патріаршаго Престола Митрополита Крутицкаго Петра, отъ 25 декабря 1925 г., каковое было своевременно послано ему при посредствѣ дипломатическаго представителя одной изъ великихъ державъ, но было возвращено мнѣ, по причинѣ невозможности его врученія, за послѣдовавшимъ аерстомъ Высокопреосвященнаго митрополита Петра.

По этимъ двумъ документамъ Ваше Высокопреосвященство, можетъ быть, хоть немного ближе станете къ жизни, потребностямъ и нуждамъ нашей Православной церкви и уясните основанія и обстоятельства нашей автокефаліи.

О возникшей между нами перепискѣ одновременно ставлю въ извѣстность Святѣйшаго Вселенскаго Константинопольскаго Патріарха.

Пользуясь случаемъ, приношу Вашему Высокопреосвященству самыя сердечныя привѣтствія къ Празднику Свѣтлаго Христова Воскресенья и усердно молюсь, чтобы Воскресшій Господь Самъ устроилъ вся во благо, дабы наши Святые Православныя Церкви Его въ мирѣ и единомысліи славили и воспѣвали Его Воскресеніе единими устами и единымъ сердцемъ.

Вашего Высокопреосвященства

(–) усердный во Христѣ слуга Діонисій,
Митрополитъ Варшавскій и Волынскій и всея Польши.

Съ подлиннымъ вѣрно:

Секретарь Св[ятаго] Синода ^aJ. Ruszczycki^a

Źródło: AAN, MWRiOP, sygn. 1000, s. 168–170. Maszynopis. Odpis.

DOKUMENT 9B

1928, marzec 26. Tłumaczenie odpowiedzi metropolity Dionizego na list metropolity niżniegrodzkiego Sergiusza, zastępcy *locum tenens*, z 4 stycznia 1928 r.

^a-do L6124/28^a

Odpis.

^b-DN[IA] ...192... R.^b

^b-METROPOLITA
ŚW[IĘTEGO] AUTOKEFALICZNEGO
KOŚCIOŁA PRAWOSŁAWNEGO
W POLSCE

WARSZAWA PRAGA
ZYGMUNTOWSKA 13

^d-TEL. 22-07-^{d-b}

^a-26 marca 1928 r.

N1460^a

Do Jego Ekscelencji
SERGIUSZA
Metropolity Niżegorodzkiego
Zastępcy Strażnika Moskiewskiego
Tronu Patriarszego

Ekscelencjo!

List Waszej Ekscelencji z dn[ia] 4 stycznia r[oku] b[ieżącego] N.29 otrzymałem. Bardzo mi przykro, że Wasza Ekscelencja pomimo tak obfitej dobroci Jej serca nie zdołała się na należyte potraktowanie kwestii naszej autokefalii.

Wasza Ekscelencja dobrze wie, jak trudno jest w obecnych czasach kierować Kościołem, jak wszędzie Kościoły są krępowane i w jakich się znajdują niebezpieczeństwach, jak ciężką rzeczą jest obecnie zachować kanoniczny ustrój rządów kościelnych oraz życia chrześcijańskiego. Zrozumiały to Kościoły Wschodnie, zaś jeden z hierarchów Arcybiskup Ateński Chryzostom nawet specjalnie podkreślił znaczenie Polskiego Kościoła Prawosławnego – pierwszego i jedyne w Europie Zachodniej. Tylko w Moskwie nie chcą pojąć wielu rzeczy, których nie można oddać na piśmie i myślą, że autokefalia Polskiego Kościoła Prawosławnego – jest to sprawa chciwych zaszczytów hierarchów. Jaki przykry i krzywdzący nas błąd. Skromniejszej, bardziej bezinteresownej i mniej wymagającej Hierarchii, jak Prawosławna Hierarchia w Polsce, z pewnością nie ma nigdzie.

Wszyscy możemy z ręką na sercu śmiało rzec: „Codziennie umieramy, aby Cerkiew Prawosławna w Polsce żyła”, a w Waszych oczach – jesteśmy zdrajcami Matki-Kościola i godnymi pożałowania chciwymi zaszczytów ludźmi. Cóż robić. Czyny nasze pójdą z nami, zaś dla Was grzechem jest, widząc u siebie wszędzie ruinę i nieład, nie doceniać tego dobrego, co pozostało u nas. A jak ono pozostało i jak jest strzeżone – widzi Bóg, i On będzie Sądzią pomiędzy nami.

Treść ostatniego pisma Waszej Ekscelencji jest taka, że nie uważam za możliwe udzielić na nie urzędowej odpowiedzi. Przecież autokefalia nasza faktycznie już została proklamowana i należy się z tym liczyć. Co zaś dotyczy wspomnianego przez Waszą Ekscelencję pisma śp. Patriarchy Tichona z dn[ia] 23 maja 1924 r. N.244⁵⁷, to było ono przez Synod Biskupów Prawosławnej Metropolii w Polsce odczytane dn[ia] 16 sierpnia 1924 r., i odpowiedź Synodu Biskupów na to pismo już wówczas została wysłana Najświętobliwszemu Patriarsze Tichonowi, jeżeli zaś nie została Mu wręczona, to z przyczyn od Synodu Biskupów niezależnych, a mianowicie z tej przyczyny, że śp. Patriarcha znajdował się wówczas w Moskwie w takiej sytuacji, że osoby obce nawet należące do Korpusu Dyplomatycznego, nie miały do Niego dostępu. Równocześnie odpisy wspomnianego pisma i odpowiedzi nań zostały wysłane Najświętobliwszemu Patriarsze Ekumenicznemu oraz wydrukowane w urzędowym organie Metropolii, którego odpowiednie numery przy niniejszym [piśmie] załączam.

Oprócz tego przesyłam Waszej Ekscelencji pismo moje do Strażnika Tronu Patriarszego Metropolity Krutickiego Piotra z dn[ia] 25 grudnia 1925 r., które w swoim czasie zostało Mu wysłane za pośrednictwem przedstawicielstwa dyplomatycznego jednego z mocarstw, lecz zostało zwrócone Mi z powody niemożliwości wręczenia takowych wobec pozbawienia wolności Jego Ekscelencji Metropolity Piotra.

Przypuszczam, że po zaznajomieniu się z tymi dwoma dokumentami, Wasza Ekscelencja stanie nieco bliżej do życia, potrzeb i warunków naszego Kościoła Prawosławnego i zrozumie zasady i okoliczności naszej autokefalii.

O korespondencji naszej jednocześnie informuję Najświętobliwszego Ekumenicznego Patriarchę Konstantynopolitańskiego.

Korzystając ze sposobności, przesyłam Waszej Ekscelencji najserdeczniejsze pozdrowienia z powodu Święta Zmartwychwstania Pańskiego i gorliwie modłę się, aby Zmartwychwstały Pan Sam wszystkim na dobre pokierował, by nasze Święte Kościoły Prawosławne w spokoju i zgodzie

⁵⁷ Vide: *Dokument 2*.

jednymi ustami⁵⁸ i jednym sercem wielbiły i w pieśniach chwaliły Jego Zmartwychwstanie.

Waszej Świętobliwości
gorliwy sługa w Chrystusie

(-) Dionizy
Metropolita Warszawski i całej Polski

Za zgodność
Sekretarz Św[iętego] Synodu ^aJ. Roszczycki^a

Źródło: AAN, MWRiOP, sygn. 1000, s. 156–158. Maszynopis. Odpis.

DOKUMENT 10

1928, listopad 19. List metropolity niżniegrodzkiego Sergiusza z 22 października 1928 r. do metropolity warszawskiego Dionizego, żądający podporządkowania się Rosyjskiemu Kościołowi Prawosławnemu

^bDN[IA]^b ^c19 list[opada] 1928^c ^b192... R.^b

^bMETROPOLITA

ŚW[IĘTEGO] AUTOKEFALICZNEGO
KOŚCIOŁA PRAWOSŁAWNEGO
W POLSCE.

WARSZAWA PRAGA
ZYGMUNTOWSKA 13

TEL. 22-07^b

^aN4871.^a

MINISTERSTWO W.R.i O.P.
DEPARTAMENT WYZNAŃ

Weszło d[nia] ^a13/XI^a r.. 192 ^a8^a № ^a6124^a
załączników ^a-1^a-^a59

^aZałącznik doręczyłem p. Dyrektorowi
dn[ia] 23/XI.28^a [...] ⁶⁰

Na skutek osobistej rozmowy z Waszą Ekscelencją, jaka miała miejsce dn[ia] 7 bm. przy niniejszym mam zaszczyt przesłać w polskim tłumaczeniu ostatnie pismo Metropolity Sergiusza Niżegorodzkiego z dn[ia] 22 października r[oku] b[ieżącego].

⁵⁸ W tekście „usty”.

⁵⁹ Pieczęć.

⁶⁰ Nieczytelna parafa podpisu.

Korzystając ze sposobności łączę wyrazy prawdziwego poważania.

^aMetropolita Djonizy^a

DO JEGO EKSCELENCJI
PANA KAZIMIERZA ŚWITALSKIEGO
Ministra W.R.iO.P.

[Załącznik 1]

Odpis

Patryarchat Moskiewski
Zastępca
Namiestnika Patryarszego
22 października 1928 r.
N.2052
Moskwa

Do
Jego Eksceleencji
Metropolity Warszawskiego
DIONIZEGO

Wasza Ekscelencjo,

Jak komunikuje prasa zagraniczna (np. „Poślednija Nowosti”) Wasza Ekscelencja zamierza zwołać Sobór celem ostatecznego ustalenia autokefalii Cerkwi Prawosławnej w Polsce. W piśmie swym z dnia 4 stycznia r[oku] b[ieżącego] za N.29 prosiłem już Waszą Ekscelencję o wstrzymanie się z realizacją rzeczonyj autokefalii jako uzyskanej w trybie niekanonicznym oraz zaczekać do przyszłego Soboru Prowincjonalnego naszej Cerkwi Rosyjskiej, który sam tylko jest upoważniony do nadawania autokefalii Cerkwi Polskiej. Do tego zaś czasu prosiłem Waszą Ekscelencję, w myśl kanonów, w dalszym ciągu wspominać podczas nabożeństwa imię Waszego Zwierzchnika – Patriarchy Moskiewskiego lub jego Namiestnika.

Wobec otrzymanych niepokojących wiadomości, widzę się obecnie zmuszonym zupełnie kategorycznie powtórzyć wyżej wspomnianą prośbę celem uniknięcia niepożądanych następstw kanonicznych jak dla Waszej Eksceleencji Osobiście tak i dla Hierarchii, na której czele Ekscelencja stoi. Zmuszony jestem dodać, że wypowiadając się przeciwko ustalonej w tak niekanonicznym trybie autokefalii Kościoła Prawosławnego w Polsce, staję w obronie nie tylko praw kanonicznych Zwierzchnika którego zastępuję i Świętej Prawosławnej Cerkwi Rosyjskiej, na której czele On stoi, lecz i w obronie niewątpliwego prawa samostanowienia kościelnego prawosławno-ruskiej ludności Polski, która przez projektowaną autokefalię gwałtem jest odrywana od łączności ze swą Macierzą – Cerkwią Rosyjską i od łączności swego życia cerkiewnego z pokrewnym sobie narodem rosyjskim.

Waszej Ekscelencji najpokorniejszy sługa

(–) Sergiusz Metropolita Niżegorodzki

IW

[Załącznik 2]

Московская Патриархия
Заместитель
Патриаршего Местоблюстителя
22 октября 1928 года
№ 2052
Москва.

^aprzetłom[aczenie] zrobione 12/XI^a

Его Высокопреосвященству,
Высокопреосвященнейшему Митрополиту
Варшавскому
ДИОНИСИЮ.

Высокопреосвященнейший Владыко!

По сообщениям заграничных газет (напр. „Последние Новости”), Вашим Высокопреосвященством предположено созвать собор для окончательного оформления автокефалии Православной Церкви в Польше. Своим письмом, от 4-го января с.г. за № 29, я уже просил Ваше Высокопреосвященство воздержаться от проведения в жизнь этой автокефалии, как полученной неканоническим путем, и повременить до будущего Поместного Собора нашей Русской Церкви, который один полномочен даровать автокефалию Польской церкви. До тех же пор я просил Вас, согласно канонам, продолжать возношение за Богослужением имени Вашего Кириарха-Московского Патриарха или его Местоблюстителя.

В виду полученных неутешительных сведений, я в настоящее время нахожу себя вынужденным со всею настоятельностью повторить вышеупомянутую просьбу во избежание нежелательных канонических последствий, как лично для Вашего Высокопреосвященства, так и для возглавляемой Вами иерархии. К этому я должен добавить, что, возражая против вводимой таким неканоническим путем автокефалии Православной Церкви в Польше, я стою не только за канонические пра[ва] замещаемого мною моего Кириарха и возглавляемой им Святой Православной Русской Церкви, но и за неотъемлемое право церковного самоопределения православно-русского населения Польши, которое проектируемой автокефалией насильственно

отторгается от союза со свое Матерю-Церковью Русской и от единства церковной жизни со своим родным русским народом.

Вашего Высокопреосвященства покорнейший слуга

(-) Сергей Митрополит Нижегородский

М.П.

Źródło: AAN, MWRiOP, sygn. 1000, s. 97–99, 101–102. Maszynopis. Oryginał i odpisy.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Archival sources (Źródła archiwalne)

Archiwum Akt Nowych:

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, sygn. 959, 960, 1000, 1002, 1003.

Printed sources (Źródła drukowane)

Akty Svyateyshogo Tikhona, Patriarkha Moskovskogo i Vseya Rossii, pozdneyshiy dokumenty i perepiska o kanonicheskom preymstvie vysshey tserkovnoy vlasti 1917–1943, oprac. M.E. Gubonin, Moskva 1994 [*Акты Святейшего Тихона, Патриарха Московского и Всея России, позднейшие документы и переписка о каноническом преемстве высшей церковной власти 1917–1943*, oprac. М.Е. Губонин, Москва 1994].

Gramota Svyateyshago Tikhona, Patriarkha Moskovskago i vseya Rossii, Ego Vysokopreosvyashchenstvu Vysokopreosvyashchennemu Dionisiyu, Mitropolitu Varshavskomu, „Tserkovnyye vedomosti” 1924, 15/16 [*Грамота Святейшего Тихона, Патриарха Московского и всея России, Его Высокопреосвященству Высокопреосвященнейшему Діонисію, Митрополиту Варшавському*, „Церковные ведомости” 1924, 15/16].

Pis'mo Vysokopreosvyashchennago Sergiya, Mitropolita Nizhegorodskago, Zamestityela Mьstoblyustityela Moskovskago Patriarshago Prestola, na imya Vysokopreosvyashchennago Mitropolita Dionisiya, ot' 10/23 maya 1926 goda, „Voskresnoye Chtenie” 1926, 24 [*Письмо Высокопреосвященного Сергія, Митрополита Нижегородскаго, Замѣстителя Мьстоблюстителя Московскаго Патриаршаго Престола, на имя Высокопреосвященного Митрополита Діонисія, отъ 10/23 мая 1926 года*, „Воскресное Чтение” 1926, 24].

Poslanie Vysokopreosvyashchennago Mitropolita Dionisiya na imya Vysokopreosvyashchennago Petra, Mitropolita Krutitskago, Mestoblyustityela Moskovskago Patriarshago Prestola, ot' 25 dekabrya 1925 goda, ob' avtokefalii Pravoslavnoy Tserkvi v' Pol'she, „Voskresnoye Chtenie” 1926, 7 [*Посланіе Высокопреосвященного Митрополита Діонисія на имя Высокопреосвященного Петра, Митрополита Крутицкаго, Мьстоблюстителя Московскаго Патриаршаго Престола, отъ 25 декабря 1925 года, объ автокефаліи Православной Церкви въ Польшѣ*, „Воскресное Чтение” 1926, 7].

Pravoye polozheniye Svyatoy Avtokefal'noy Pravoslavnoy Tserkvi v Pol'she. Doklad' I-mu Pomьstnomu Soboru Pravoslavnoy Tserkvi v' Pol'she, Varshava 1931 [*Правое положение Святой Автокефальной Православной Церкви в Польшѣ. Докладъ I-му Помьстному Собору Православной Церкви въ Польшѣ*, Варшава 1931].

Press (Prasa)

„Dziennik Poznański” 1924.

„Kurjer Warszawski” 1927.

„Vestnik Pravoslavnoy Mitropolii v Pol'she” [„Вестник Православной Митрополии в Польшѣ”] 1923.

Studies (Opracowania)

- Aleksiy (Gromadskiy), *Poseshcheniye mitropolitom Dionisiyem svyatykh pravoslavnykh avtokefal'nykh vostochnykh tserkvey*, Varshava 1928 [Алексий (Громадский), *Посещение митрополитом Дионисием святых православных автокефальных восточных церквей*, Варшава 1928].
- Autokefalie Kościoła prawosławnego w Polsce*, red. A. Mironowicz, U. Pawluczuk, P. Chomik, Białystok 2006.
- Bendza M., *Droga Kościoła prawosławnego w Polsce do autokefalii*, Białystok 2006.
- Borkowski A., *Między Konstantynopolem a Moskwą. Źródła greckie do autokefalii Kościoła prawosławnego w Rzeczypospolitej*, Białystok 2015.
- Chibisova A.A., *Skol'ko stoil vizit delegatsii Konstantinopol'skogo Patriarkhata v Varshavu v 1925 godu?*, w: *Tserkov'. Bogosloviye. Istoriya Materialy VI Vserossiyskoy nauchno-bogoslovskoy konferentsii*, Ekaterinburg 201 [Чибисова А.А., *Сколько стоил визит делегации Константинопольского Патриархата в Варшаву в 1925 году?*, w: *Церковь. Богословие. История Материалы VI Всероссийской научно-богословской конференции*, Екатеринбург 2018].
- Dudra S., *Autokefalie Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w polityce władz polskich i Patriarchatu Moskiewskiego*, w: *Religijne determinanty polityki*, red. R. Michalak, Zielona Góra 2014.
- Dudra S., *Metropolita Dionizy (Waledyński) 1876–1960*, Warszawa 2010.
- Hubar A., *Patriarshy i Synodalno-Kanonichniy Tomos Vselenskoï Konstantynopolskoï Patriarkhii vid 13 lystopada 1924 roku ta yoho znachennia v istorii Ukrainkoï Tserkvy*, „*Pravoslavnyi visnyk*” 1998, 5–6 [Губар А., *Патріарший і Синадально-Канонічний Томос Вселенської Константинопольської Патріархії від 13 листопада 1924 року та його значення в історії Української Церкви*, „*Православний вісник*” 1998, 5–6].
- Lototskiy O., *Autokefaliya*, t. 2, Kyiv 1999 [Лотоцький О., *Автокефалія*, t. 2, Київ 1999].
- Papierzyńska-Turek M., *Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia 1918–1939*, Warszawa 1989.
- Starodub A., *Perehovory mizh polskym dyplomatychnym predstavnytstvom u Moskvi ta patriarkhom Tykhoneom (Biellavinym) u spravi statusu ta yurysdyksii Pravoslavnoi Tserkvy v Polshchi (1921–1922 roky)*, „*Ukrainskyi arkhoehrafichnyi shchorichnyk*” 2013, 1 [Стародуб А., *Переговори між польським дипломатичним представництвом у Москві та патріархом Тихоном (Беллавіним) у справі статусу та юрисдикції Православної Церкви в Польщі (1921–1922 роки)*, „*Український археографічний щорічник*” 2013, 1].
- Troitskiy S., *Razmezhevanie ili raskol*, Paris 1932 [Троицкий С., *Размежевание или раскол*, Paris 1932].

NOTA O AUTORZE

Roman Wysocki – dr hab., profesor UMCS w Katedrze Metodologii i Badań nad XX i XXI wiekiem Instytutu Historii UMCS w Lublinie. Specjalizuje się w ukraińskiej myśli politycznej, ruchach narodowych i procesach narodotwórczych w Europie Wschodniej. Stypendysta i stażysta instytucji krajowych i zagranicznych, m.in.: Harvard Ukrainian Research Institute (Harvard University, USA), Canadian Institute of Ukrainian Studies (University of Alberta, Kanada), Fundacji Lanckorońskich i Fundacji Batorego. Członek rady redakcyjnej serii wydawniczej „Ukraina–Europa: 1921–1939”. Autor dwóch monografii, zbioru dokumentów, współredaktor dwóch prac zbiorowych, a także autor artykułów naukowych z zakresu problematyki ukraińskiej i relacji polsko-białoruskich.

ABOUT THE AUTHOR

Roman Wysocki – associate professor at the Department of Methodology and Research on the 20th and 21st centuries in the Institute of History at the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin. He specialises in Ukrainian political thought, national movements and nation-building processes in Eastern Europe. He is a scholarship holder and an intern in domestic and foreign institutions, i.e.: Harvard Ukrainian Research Institute (Harvard University, USA), Canadian Institute of Ukrainian Studies (University of Alberta, Canada), the Lanckoroński Foundation and the Batory Foundation. He is a member of the editorial board of the „Ukraine-Europe: 1921–1939” publishing series; the author of two monographs, a collection of documents, co-editor of two collective works, and the author of academic articles on Ukrainian issues and relations between Poland and Belarus.

